

I KRONIKAZI

2023

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 1

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. januarja 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

junij/ June 2023

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena posamezne številke v prosti prodaji/ Single issue: 12 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

320 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Portret žene v vijolični obleki s čipkastim ovratnikom, olje na platnu,
druga polovica 19. stoletja / Portrait of a woman in a purple dress with a lace collar, oil on canvas, second half
of the 19th century (Pokrajinski muzej Maribor / Maribor Regional Museum; foto/Photo: Tomo Jeseničnik)

Na zadnji strani/ Back cover: Grbovna plošča Jakoba Lamberga iz leta 1549, nekoč na gradu Kamen,
danes vzdana v двореc Kacenštajn v Begunjah na Gorenjskem / Coat of arms plaque of Jakob Lamberg
from 1549, formerly at Kamen Castle, today built into the Kacenštajn mansion in Begunje na Gorenjskem
(foto/Photo: Barbara Žabota)

KAZALO

Razprave

Luka Dremelj:	Začetki rodbine Lamberg na Kranjskem (s poudarkom na liniji s Kamna in Gutenberga).....	5
Jaka Banfi:	Nekaj o položaju celjskih grofov in srednjeveškem plemstvu sploh.....	29
Boris Golec:	Trg Vače do srede 19. stoletja.....	43
Renata Komić Marn:	Portretna galerija Attemsov iz dvorca Dornava in drugi portreti Jožefa Digla: prispevek k opusu in biografiji baročnega slikarja.....	73
Katarina Keber:	Zgodnje cepljenje proti črnim kozam: variolizacija v 18. stoletju in nekateri primeri v slovenskem prostoru	101
Neva Makuc:	Učenjak Michele grof della Torre Valsassina (1757–1844) in njegova zapuščina.....	113
Valentina Bevc Varl:	Življenjska pot slikarja Eduarda Linda (1827–1904)	123
Goranka Kreačič:	Družina Fux iz Metlike. Primeri čezmejnih stikov v Obkolpju, ženitvenih strategij in socialne mobilnosti konec 18. in v 19. stoletju.....	143
Mojca Šorn:	Socialno skrbstvo v Ljubljani med prvo svetovno vojno in v desetletju po njej	161
Ivan Smiljanić:	Spominsko obeležje zasedenemu ozemlju pred rektoratom Univerze v Ljubljani.....	173
Damjan Hančič:	Gradbeni projekti nemškega okupatorja v Kamniku	195
Žiga Jevšnik:	Zgodovina raziskovanja mlajše železne dobe na Celjskem	217

In memoriam

dr. Andrej Studen (1963–2022) (<i>Dragica Čeč</i>)	227
--	-----

Ocene in poročila

Janez Weiss: Samostan frančiškanov pri Gradcu v Beli krajini in njegovi plemiški ustanovitelj. Integralna objava ustanovnih dokumentov s komentarjem (<i>Lilijana Žnidaršič Golec</i>)	229
Karel I.: zadnji slovenski cesar (ur. Gregor Antoličič) (<i>Robert Devetak</i>)	231

Žarko Lazarević: Delo in zemlja: male študije kmečkega sveta. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022 (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones) (<i>Alenka Kačičnik Gabrič</i>).....	232
Sočutje in stigma. Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini (ur. Ivan Smiljanić). Vpogledi 24 (<i>Nina Vodopivec</i>)	235

Goranka Kreačič

dipl. um. zgod., predmet. učiteljica, svétница v pokoju, Jezero 34, SI-1352 Preserje pri Ljubljani
E-pošta: goranka.kreacic@guest.arnes.si
ORCID: 0000-0003-0761-6505

Družina Fux iz Metlike

**Primeri čezmejnih stikov v Obkolpju, ženitvenih strategij in socialne mobilnosti
konec 18. in v 19. stoletju**

IZVLEČEK

Rodbina Fux iz Metlike je imela eno stoletje dedno pravico do najema poštna postaje v Metliki, vmesnem postajališču med Karlovcem in Ljubljano. Od konca 18. do konca 19. stoletja je rodina z uspešnim in donosnim poslom postala ena uglednejših metliških in belokranjskih meščanskih družin. S prav tako uspešnimi ženitvenimi strategijami, predvsem z obkolpskim hrvaškim malim plemstvom, je dvignila in utrdila svoj ugled. Med raziskovanjem teh zanimivih ženitvenih vezi so se razkrile živahna socialna mobilnost belokranjskih meščanov in hrvaškega okoliškega malega plemstva ter kulturnozgodovinske in čezmejne družbene vezi v času narodnega prebujanja.

KLJUČNE BESEDE

Fux, Metlika, Wanka pl. Lenzenheim, Šufflay, Navratil, Sladović–Sladojević, Krištof

ABSTRACT

FUX FAMILY FROM METLIKA. EXAMPLES OF CROSS-BORDER CONTACTS IN THE KOLPA RIVER AREA, MARRIAGE STRATEGIES, AND SOCIAL MOBILITY AT THE END OF THE EIGHTEENTH AND IN THE NINETEENTH CENTURY

The Fux family from Metlika held a hundred-years hereditary lease on the town's post house, a relay station between Karlovac and Ljubljana. Between the end of the eighteenth century and the end of the nineteenth century, maintaining a successful and lucrative business made it one of the most distinguished middle-class families in Metlika and White Carniola. The family's standing was further raised and fortified through equally successful strategies of forming marriage alliances, above all with the Croatian petty nobility along the Kolpa River. Studies of these interesting marriage ties shed light on the lively social mobility among White Carniolan bourgeoisie and the surrounding Croatian petty nobility as well as on the cultural-historical and cross-border social ties established during the period of national awakening.

KEY WORDS

Fux, Metlika, Wanka von Lenzenheim, Šufflay, Navratil, Sladović–Sladojević, Krištof

Uvod

V prispevku¹ so predstavljene zgodovina belokranjske rodbine Fux iz Metlike ter obmejne kulturnozgodovinske, prijateljske in sorodstvene vezi med elitami mesta Metlike in obmejnih hrvaških krajev. V fondu zgodovinarja in arhivista Emila Laszowskega (1868–1949) v Hrvaškem državnem arhivu (HDA) je mogoče najti številne dokumente in rodoslovne skice o družinah, s katerimi je bil v sorodu ali prijateljskih vezeh.² Med njimi so rodbine Fux, Šufflay, Wanka pl. Lenzenheim in Kniewald, če omenimo le tiste, ki nastopajo v pričujočem prispevku. Omenjena zbirka dokumentov Laszowskega je neprecenljiv vir, na katerem sloni celotna rekonstruirana zgodba rodbine Fux.³

Zgodba o belokranjskih Fuxih se začenja konec 18. stoletja, ko je družina dobila dedno zakupno pravico do državne poštne postaje v Metliki. Z leti je družina kopičila bogastvo in dosegla vrhunec sredi 19. stoletja. Od druge polovice 18. do konca 19. stoletja so člani družine stkali družbene vezi z uglednimi meščani, uspešno izpeljali številne ženitne povezave s plemenitenimi družinami preko Kolpe (na primer žumberškimi Hraniloviči, Sladoviči iz Senja ter Šufflayi z gradu Brlog) ter vztrajno utrjevali svoj družbeni ugled.

V devetdesetih letih 17. stoletja je Metlika izgubljala svojo pomembno obmejno vojaško vlogo. Prepustiti jo je morala utrjenemu Karlovcu z novo nastajajočim mestom, ki je postalo vodilno pri varovanju notranjeavstrijskih dežel pred osmanskimi Turki, pa tudi pomembno križišče poštne poti (takrat se pojavijo prve vojaške pošte – *Feldpost*).⁴ Ena od glavnih poštne poti iz Karlovca proti Kranjski in Ljubljani ter naprej do Gradca in Dunaja je vodila skozi Metliko. Ob tem je treba omeniti, da vojaški pomen Metlike kljub vsemu ni bil neznaten, saj je to belokranjsko mestece⁵ s samega roba notranjeavstrijskih dežel ves čas gospodarsko vzdrževalo Karlovec, njegovo vojaštvo in krajišniške poštne poti.⁶

V 18. stoletju so metliške mestne družine zaradi bližine Vojne krajine⁷ pridobivale ekonomsko moč,

saj so z vojno ekonomijo bogatele tako mestne⁸ kot plemiške družine. Ob tem sicer velja dodati, da je imela Vojna krajina tako negativen kot pozitiven vpliv na mestno gospodarstvo. Po eni strani se je mesto pritoževalo zaradi neprimerne vedenja najemnikov in deželne vojske, ki se je svobodno posluževala hrane in pijače,⁹ po drugi strani pa so lahko meščani ob namestitvi vojaških oddelkov tudi zaslužili, če so le dobili svoje usluge plačane.¹⁰

Poleg pomembne vojnokrajske pošte je v Metliki delovala državna pošta. V 18. stoletju je v Svetem rimskem cesarstvu poštna služba iz rok grofov Thurn-Taxis postopno prehajala v državno lastništvo. Država je tedaj začela podeljevati poštne pravice v zakup premožnim družinam iz vrst porajajočega se meščanstva, ki so imele pogoje za tako delo. To je pomenilo, da so morale imeti dovolj veliko hišo za opravljanje poštne dejavnosti ter gospodarsko poslopje za kočijo in konje. Takšne službe so običajno dobivale v zakup lokalne plemiške družine,¹¹ ki so tudi najpogostejše izpolnjevale te pogoje, ali pa je opravljanje poštne dejavnosti njenim nosilec naknadno prineslo plemiški stan. Na Kranjskem so to bili na primer Strobli v Ljubljani, Schillerji v Logatcu in Fedrani v Ivančni Gorici,¹² medtem ko Fuxi v Metliki plemstva nikoli niso dobili oziroma zanj niso zaprosili.¹³ Prvi zakupniki državne pošte v Metliki so bili pripadniki družine Perr. Konec 18. stoletja je dedno zakupno pravico dobila družina Fux.

Družina Fux iz Metlike

Prvo pričevanje o Fuxih v Metliki je iz prve polovice 18. stoletja.¹⁴ Že takrat so bili meščani, o čemer priča podatek v krstni matični knjigi iz leta 1736: Jakob Fux st., oče novorojenca Jožefa, je naveden kot *civis*, torej meščan.¹⁵ Meščan je bil namreč tedaj vsak svobodnjak, ki je bil sprejet v meščansko skupnost, imel v mestu nepremičnino oziroma hišo in se pre-

⁸ Prav tam, str. 235–242.

⁹ Prav tam, str. 276.

¹⁰ Prav tam, str. 277.

¹¹ Tako je v bližini, čez Kolpo, imel grof Oršič Slavetički poštno postajo v Severinu (Herljevič, *Razvoj poštanske službe*, str. 214). O razvoju poštne službe glej še: Hozjan (ur.), *Pošta na slovenskih tleh*.

¹² Preinfalk, *Novoveško plemstvo*, str. 143, 144.

¹³ Pri živčih članih družine Fux sicer obstaja »Kronika des Geschlechts Fux«, ki ni nikakršen dokaz o plemenitosti te družine, temveč je ponaredek s konca 19. stoletja, avtor je znani ponarejevalec tovrstnih »diplom« Hermann Julius Hermann (Lamprecht, *Kronika grba*, str. 113–128).

¹⁴ Vse župnijske matične knjige so zgorele v velikem požaru leta 1705, tako da imamo za Metliko prve krstne knjige od leta 1705, knjige umrlih od leta 1720 in poročne od leta 1715. Leta 1735 zasledimo poroko Jakoba Fuxa st. z Barbaro Fabijanič (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1715–1739, str. 145). To je bil oče Jakoba Fuxa ml., ki je bil že izpričani poštni mojster.

¹⁵ NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1733–1743, str. 147.

¹ Pričujoči prispevek je razširjena, dopolnjena in slovenskemu bralcu prilagojena verzija članka, ki je bil pod naslovom »O belokranjski obitelji Fux v fondu Emila Laszowskega u HDA« objavljen v *Arhivskem vijesniku*, zborniku Hrvaškega državnega arhiva, leta 2021, št. 1.

² HR HDA 806, Osočni fond Emil Laszowski, 16.2.9. Fux.

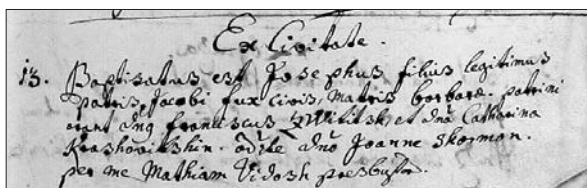
³ Včasih se Fux zapisuje kot Fuchs (Kos, *Urbarji za Belo krajino*, str. 75). V naseljih kočevskega gospostva iz leta 1574 najdemo priimek Fux, ki se zapisuje tudi kot Fuchs, Wuchse, Fuxl (Simončič, *Migracije*, str. 124).

⁴ O starejšem razvoju obveščevalnih kanalov in položaju Metlike v njem gl. Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 159–169.

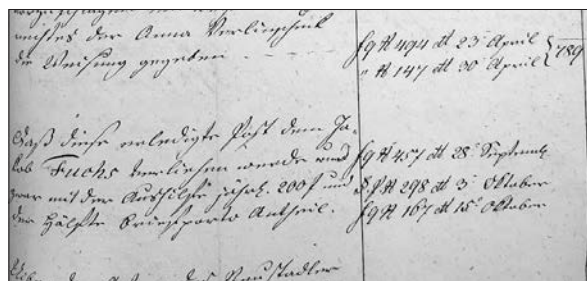
⁵ Še v 18. stoletju je Metlika s predmestjem imela izrazito agrarni značaj in je bila videti bolj vas kot mesto (Golec, *Mesto Metlika*, str. 135).

⁶ Weiss, *Častite avstrijske hiše*, str. 264–271.

⁷ Prav tam, str. 276–277.

Vpis rojstva Jožefa, prvega sina Jakoba Fuxa st., in Barbare (roj. Fabijanič) iz leta 1736. Oče Jakob Fux st. je tu vpisan kot civis (meščan) (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1733–1743, str. 147).¹⁶

Jakob Fux ml. je leta 1789 pridobil poštno koncesijo.²⁴

živiljal z meščanskima poklicema, trgovino ali obrtjo.¹⁷ Kot meščan je imel meščanske pravice: volilno pravico za volitve mestnega sodnika in druge mestne urade, pravico do trgovanja in točenja vina, prvenstveno pravico do uživanja mestnih zemljišč, zemljišč v skupni lasti meščanov itd.¹⁸ Tako je Jakob Fux ml. leta 1775 nasprotoval oddajanju v zakup zemljišča v skupni lasti meščanov, saj ga je skupaj z drugimi meščani obdeloval.¹⁹ Omeniti kaže še, da v prvi polovici 18. stoletja v Metliki še ni bilo pravih trgovcev, bila sta le dva kramarja in 39 obrtnikov.²⁰ Kar štiri petine metliških domov se je ukvarjalo še z agrarno dejavnostjo.

Družina Fux je s povečevanjem gmotnega kapitala pridobivala ugled, kar dokazujejo tudi botri novorojenih otrok. Ti so bili praviloma iz uglednih družin, pripadniki nekakšne mestne aristokracije »die ratsfähigen Geschlechter«.²¹ V prvi polovici 18. stoletja jih matične knjige omenjajo kot *dominus*, *domina* ali *domicella*. To so bili denimo Franc Cvitič (*Zwittitsch*), članice družine župana Krašovca, mestni svetnik Ivan Šorman (*Joannes Schorman*),²² Ignac Jurij Skopar, Gertruda Marija Gerbič itd. V 19. stoletju sta bila to še župana Anton Colner (*Zollner*) in Felix Hess, nato c. in kr. komisar za varovanje meje Johan Rošak Oberheim, oskrbnik metliške komende nemškega viteškega reda in deželni poslanec Janez Kapelle in drugi. Med botri Fuxovih otrok je mogoče zaslediti tudi plemiča Alojza barona Gusiča iz belokranjskega Gradca in njegovo ženo Heleno, roj. Rubbi.²³

Nekoliko v nasprotju s podatki iz matičnih knjig so podatki iz terezijanskega katastra, kjer se Fuxovi sredi 18. stoletja omenjajo kot skromni lastniki kajže, hiške (*keuschl*) in njive (*akherl*).²⁵ A že v naslednji generaciji je družina očitno dobro gospodarila in svoje imetje povečala. To izpričuje tudi podatek, da se je Jakob ml. Fux leta 1772 poročil s hčerjo iz znane žumberške vojnokrajiske družine pl. Hranilovičev. Za to, da je konec osemdesetih let 18. stoletja pridobil v dedni zakup poštno postajo, je moral imeti več kot eno njivo in eno kaščo, torej (verjetno že zidano) hišo, gospodarsko poslopje za konje, kočijo in vsaj enega postiljona. Po drugi strani je treba vedeti, da so v Metliki lesene kajže prevladovalle še sredi 18. stoletja (zidane hiše se pojavijo šele konec stoletja), kar pomeni, da so v takih hiškah prebivali tudi drugi ugledni meščani in ne samo Fuxi.²⁶

Prvi izpričani poštni mojster iz družine Fux je bil torej Jakob Fux ml., ki je leta 1789 prejel v zakup državno poštno postajo. Zanj je plačeval 200 goldinarjev letno.²⁷ Polovico dohodkov od poštних storitev je lahko obdržal, druga polovica je bila državna. Ti dohodki sicer niso bili veliki, bili pa so redni, zato je v 19. stoletju zakup pošte sodil med značilne vire akumulacije kapitala.²⁸

Poleg že omenjenih ter uspešno vodenih družinskih ekonomskih in družbenih strategij Fuxovih je opazen premik pri ženitnih strategijah. Niso jim več zadostovala dekleta iz uglednih meščanskih družin. Fuxovi so bili očitno že tako ugledni, da so se ozirali tudi po pripadnicah iz vrst okoliške čezmejne elite, ki si je zaradi zaslug v državnih službah (uradniki, vojaški častniki) in zvestobe cesarju pridobila dedno plemstvo.²⁹

¹⁶ Iz krstnega zapisa Jožefa Fuxa je mogoče še ugotoviti, da sta bila botra ugledna meščana, denimo mesar in nesojeni mestni sodnik Franc Cvitič (*Franciscus Zwittitsch*) (Svetina, *Metlika*, str. 23–30) ter Katarina Krašovec (*Catharina Krasovitshin*). Cvitič je opravljal tudi druge ugledne mestne službe, kot so mestni blagajnik, starešina (načelnik notranjega mestnega sveta oziroma namestnik mestnega sodnika), načelnik občine, pobiralec davkov, nadzornik straž, pobiralec žita, »napovedovalec ognja« itd. (Svetina, *Metlika*, str. 28).

¹⁷ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 157.

¹⁸ Svetina, *Metlika*, str. 34.

¹⁹ Prav tam, str. 65.

²⁰ Golec, *Mesto Metlika*, str. 135.

²¹ Svetina, *Metlika*, str. 18.

²² Prav tam, str. 28. Mestni svetnik Ivan Šorman je bil dvakratni boter otrokoma Jakoba Fuxa st. in Barbare, roj. Fabijanič, denimo Nikolaju (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1733–1743, str. 147, 338).

²³ NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1832–1848, str. 208. (Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 132).

²⁴ Za skenirano sliko se najlepše zahvaljujem dr. Rajmundu Lamprehtu, ki je ta podatek našel v Registru poštних postaj vseh c. kr. dednih dežel in njihovih lastnikov: AT-OeStA/FHKA SuS Postakten Bücher 31.

²⁵ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, št. 140, mesto Metlika, str. 39. Na ta podatek je opozoril recenzent članka, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

²⁶ Golec, *Zemljiški katastri*, str. 306.

²⁷ Jakob Fux je tu vpisan kot Fuchs. Za podatek se zahvaljujem dr. Rajmundu Lamprehtu.

²⁸ Granda, *Viri akumulacije kapitala*, str. 29.

²⁹ Čezmejni stiki in kulturnozgodovinske povezave segajo še dlje v preteklost in se nadaljujejo vse do v članku obravnavanega obdobja. O čezmejnih stikih od srednjega veka do 16.

Jakob Fux (1745–1813) in Terezija pl. Hranilović (1741–1798)

Leta 1772 se je Jakob Fux ml. poročil s Terezijo Hranilović, hčerko Franca Ernesta pl. Hranilovića iz bližnjih čezkolpskih Sošic v Žumberku.³⁰ Hranilovići so bili znana uskoška družina, ki je zaradi turške zasedbe njenih posesti v Bosni v 16. stoletju pribežala v Žumberk.³¹ Moški člani družine so kot krajiški častniki uspešno branili meje cesarstva, zato jim je leta 1603 cesar Rudolf II. podelil plemstvo.³² Posestvo Sošice so Hranilovići leta 1653 dobili od cesarja Ferdinanda III. Pri poroki Jakob Fuxa z Žumberčanko grškokatoliške vere, to je bila namreč veroizpoved družine Hranilović,³³ kaže omeniti, da sta bili tu prekršeni dve od štirih tedaj prevladujočih »pravil« za sklenitev zakonske zveze: načelo izbire partnerja znotraj iste etnične skupine in iste veroizpovedi.³⁴ Očitno je bila družina Fux takrat že dobro usidrana v metliški družbeni eliti, tako da druga vera in etnična pripadnost nista bili ovira. To velja zlasti za slednjo, ker so bili v teh obmejnih krajih stiki med etnijami zabrisani.³⁵ Odločilnega pomena je bilo tretje pravilo, in sicer enak družbeni položaj obeh družin, čeprav so Hranilovići zaradi plemiškega naziva imeli višji status. Vendar kaže poudariti, da je bil to čas, ko se je vzpenjajoče se meščanstvo gmotno krepilo in v družbeni hierarhiji dosegalo ugled plemiških družin, nekatere družine iz vrst nižjega plemstva pa so obubožale in se pomeščanile.

Temelj statusa metliške meščanske elite je bila namreč posest, ki je obsegala hišo v gornjem mestu in praviloma še hišo v predmestju, morda tudi pristavo

v bližini mesta ter lastne ali zakupljene obdelovalne površine.³⁶

Prvi izpričani podatek, ki kaže na večje premoženje družine Fux, sodi v leto 1799, ko je Jakob Fux ml. kupil gosposčino Okljuk z dvorcem, ki mu je pripadalo zemljišče s sedmimi kmečkimi družinami. To je danes že izginuli dvorec Okljuk (*Oklug*) pri Črnomlju.³⁷ Na podlagi tega podatka je mogoče sklepati, da je Jakob Fux že po desetih letih službe poštnega mojstra pridobil toliko kapitala, da je začel investirati v večje nakupe nepremičnin, toda družina je še naprej stanovala v predmestju, v nekdanji Erbergovi hiši.

Jakob Fux in Terezija pl. Hranilović sta imela štiri otroke, dva sta umrla v otroških letih, dva sta preživel, a njuna usoda ostaja neznana. Terezija je umrla po petindvajsetih letih zakona, in sicer leta 1798.³⁸

Jakob Fux (1745–1813) in Franciška Žagar (1781–1840)

Po smrti prve žene se je Jakob Fux leta 1801 znova poročil, in sicer s Franciško Žagar (*Schagar*). Franciška ni bila plemenitega rodu, zato pa je bila trideset let mlajša in, kot se je pozneje izkazalo, zelo sposobna. Jakob je v času poroke s Franciško že živel v Predmestju 72, torej v nekdanji Erbergovi hiši.³⁹ Iz terezijanskega katastra za leto 1752 izvemo, da je bil Franc Erberg med premožnejšimi metliškimi meščani. Njegova hiša v predmestju je imela 14 goldinarjev letnega donosa, kar je bilo daleč največ med predmetnimi hišami.⁴⁰ Torej je tudi nakup Erbergove hiše nekje med letoma 1790 in 1801 Jakobu Fuxu prinesel solidno gmotno osnovo. Če upoštevamo še nakup posestva in dvorca Okljuk leta 1799, lahko zaključimo, da je bilo zadnje desetletje 18. stoletja obdobje, ko se je začela družina Fux vzpenjati med bogatejše in s tem uglednejše družine v mestu.⁴¹

Jakob je imel v drugem zakonu štiri otroke. Odraslo dobo so dočakali trije, ki se pozneje omenja-

stoletja so pisali Weiss, In conterminiis; Preinfalk, Auerspergi v Beli krajini; Golec, So bili Belokranjci svojčas Hrvatij; Kos, Zemljiška gospodstva in čezmejne migracije; Kekez, Na meji kraljevstva in cesarstva. Vsi članki so v knjigi: *Na meji med cesarstvom in kraljestvom*.

³⁰ *Domicella Theresia d(omi)ni perillustris Francisci Ernesti de Hranilovitsch* (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1762–1795, str. 50).

³¹ Hranilovići so živeli in imeli posesti tudi v Beli krajini. V Črnomlju je denimo imela v začetku 18. stoletja hišo Marija Elizabeta Hranilović, roj. pl. Edling (Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 53, op. 173). Sicer so bratje Hranilović, Anton, Ljudevit in Ivan, svojo posest Sošice prodali poverjeništvu Marije Terezije za 15.000 goldinarjev in 15 krajcarjev (Lopašić, *Žumberak*, str. 55).

³² Bojničić, *Der Adel*, str. 224.

³³ V Žumberku je prevladovala t. i. grškokatoliška veroizpoved oziroma unijatstvo. Hranilovići so bili dokazano grškokatoliške vere (gl. geslo Hranilović: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26306> (26. 1. 2021)).

³⁴ Drugi dve pravili naj bi bili še ista lokalna pripadnost in poroka znotraj istega družbenega razreda (Rožman, *Poročne strategije*, str. 137). Pravilo iste lokalne pripadnosti in tem primeru ni bilo prekršeno, če upoštevamo, da so Sošice od Metlike oddaljene kakih 10 kilometrov ter da je bila takrat zelo živahna čezmejna dejavnost.

³⁵ O tem glej Golec, *Nedokončana kroatizacija*.

³⁶ Weiss, *Častite avstrijske hiše*, str. 279.

³⁷ Smole, *Graščine*, str. 331, 332. V dopisu župnijskega urada iz Metlike 14. septembra 1917, namenjenem Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskemu zemeljskemu arhivu v Zagrebu, je v zvezi z neko drugo zadevo zapisano, da je bil Jakob Fux poštar in lastnik posesti Dule (danes Dole) in Okluk Hof (HR HDA 770, Obitelj Sladović).

³⁸ Terezija Fux, roj. Hranilović, je umrla 8. februarja 1798 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, M 1791–1802, str. 58).

³⁹ NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1796–1815, str. 26. Jakob Fux je konec 18. stoletja kupil Erbergovo hišo v Predmestju (*Suburbium*) št. 72 (Preinfalk, *Plemstvo v Metliki*, str. 323).

⁴⁰ Povprečje letnega donosa v obzidanem mestu je znašalo 6,94 goldinarja, v predmestju pa le 1,83 (Preinfalk, *Plemstvo v Metliki*, str. 321; gl. tudi Golec, *Mesto Metlika*, str. 116, op. 84).

⁴¹ Takrat je Jakob Fux živel še na naslovu Mesto št. 19 in po letu 1779 v Predmestju 70 oziroma 71, kar pomeni, da je bil prvi sosed Franca Erberga, zadnjega moškega potomca metliške veje Erbergov.

jo v zapuščinskih obravnavah, to so Karel (*Carolus Joseph*)⁴² ter hčerki Frančiška (*Ludmilla Francisca Senensis*), pozneje poročena najprej Sladovič⁴³ in nato Kostrevc, ter Barbara (*Barbara Schenethel Emalia*), pozneje poročena Mihič.⁴⁴ Pogled v matične zapise imen krščencev je vreden omembe zato, ker imena Fuxovih otrok že na prvi pogled odstopajo od drugih. Vsi trije imajo več kot eno krstno ime, hčerki celo tri. To bi utegnil biti dokaz, da se je družina Fux začela zgledovati po plemstvu, ki je otrokom dajalo po več imen, tudi nenavadnih.

Jakob Fux je umrl leta 1813 v starosti 68 let. Družinsko premoženje in dedno zakupno pravico do pošne službe je prevzela njegova vdova. Frančiška, ki se je nato drugič poročila in dobila priimek Šebenik, je bila očitno odločna, sposobna in gospodarna ženska. Podjetje oziroma poštno službo je dobro opravljala in tako še povečevala solidno družinsko premoženje. Družina je še vedno imela v lasti posestvo Okljuk (*Hof Okluk*) in Dole (*Dule*), čeprav je živel v Metliki. Karel je dokončeval študij prava v Gradcu, hči Frančiška je bila tik pred poroko, samo petnajstletna Barbara je še uživala brezskrbna mladostna leta. Treba je bilo poskrbeti za otroke, zato je mati Frančiška leta 1827 za 17.521 goldinarjev kupila Črnomaljski oziroma Freydingov, pozneje poimenovan Fuxov dvorec (*Hof Tschernembl*) s posestvom in petintridesetimi kmetijami.⁴⁵ Osem let pozneje, leta 1835, je za 30.000 goldinarjev kupila še črnomaljski grad s posestvom in enainosemdesetimi kmetijami.⁴⁶

Ko je leta 1840 umrla, je bila kot Frančiška Šebenik pokopana poleg svojega prvega moža Jakoba Fuxa. Nagrobna plošča zakoncev po več kot 200 letih še vedno stoji na severni strani prezbitarija spodnje cerkve Lurške Matere božje pri Treh farah v Rosalnicah.

Frančiška Fux (1808–1847) in Franc Sladovič (1795–1843)

Kot naslednji primer družinske poročne strategije kaže omeniti čezmejno poroko Jakobove in Frančiškine hčere Frančiške s pripadnikom pomeščanjene

plemiške družine Sladovič. Frančiška se je sicer poročila v Metliki in z možem živila v Črnomlju, kjer sta tudi oba umrla, a je treba to poroko kljub temu šteti za čezmejno. Ženin Frančiške Fux je bil namreč Franc Ksaver iz družine senjskih Sladovičev.

Sladoviči, ki so se do konca 18. stoletja pisali zgolj Sladojevič, naj bi dobili plemiški naslov v 16. stoletju od cesarja Maksimilijana II.⁴⁷ Doživeli so enako usodo kot mnogi hrvaški razseljeni plemiči. Izvirajo iz Dalmacije, leta 1596 so se iz Poljica preselili v Žumberk. Že leta 1615 so se znova preselili v Senj ter v začetku 18. stoletja v Lešče. Imeli so posestva okoli Novigrada na Dobri, Netretića in v Karlovcu. Leta 1790 se je Frančev oče Matija (Mate) Sladojevič znova preselil iz Lešča v Senj in spremenil priimek v Sladovič.⁴⁸ V Senju se je poročil z Dominiko Kremenici, kjer se jima je 30. julija 1795 rodil sin Franc Ksaver.⁴⁹

Kako je Franc Ksaver Sladovič (Sladovich) spoznal Frančiško Fux, ne vemo, gotovo pa je tu pomembno vlogo odigrala bližina njihovih posestev na Hrvaškem nedaleč od Metlike. Metliške matične knjige so njuno poroko zabeležile leta 1827, ko je imel ženin 32 in nevesta 19 let.⁵⁰ Pri ženinem imenu piše, da je mesto bivanja Senj (Zengg) in da je bil trgovec ter meščan, prav tako kot njegov oče. To morda pomeni, da so Sladoviči pripadali senjskemu patricijatu. Poročni priči sta bila Frančiškin brat Karl Fux in mama Frančiška, vpisana z dekliškim priimkom Žagar.⁵¹

Ob tem kaže omeniti zanimivost: Franc Ksaver Sladovič in njegov oče Matija se v metliških župnijskih knjigah omenjata brez navedbe plemiškega stanu, torej samo kot Sladovich ter kot meščana in trgovca. To je nazoren primer postopne izgube plemiške identitete, a se zdi, da je to veljalo samo nekaj generacij, saj se Frančev in Frančiškin sin Ferdinand dosledno beleži kot pl. Sladovič Sladojevič.

Franc Ksaver Sladovič in Frančiška Fux sta ime-

⁴² Karel se je rodil 9. aprila 1802 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1801–1808, str. 14). Fuxovi so takrat živeli na naslovu Metlika 109.

⁴³ Frančiška se je rodila 17. septembra 1808 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1808–1812, str. 1).

⁴⁴ Barbara se je rodila 2. aprila 1812 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1808–1812, str. 117). Družina je takrat živila na naslovu Predmestje 111. Omeniti kaže, da je pri vpisu materinega priimka prišlo do vpisovalčeve napake, saj je Frančiška zapisana kot Packfisch. To se je zgodilo že pri rojstvu prejšnjega otroka Ludvika, kjer je bila botra Helena Pokhiss. Tudi tu je mati Frančiška zapisana Pokhiss in ne z dekliškim priimkom Žagar (Shagar) kot pri Karlu in Frančiški ml.

⁴⁵ Smole, *Graščine*, str. 127.

⁴⁶ Črnomaljski grad (Tschernembl) je treba razlikovati od Črnomaljskega dvorca (Hof Tschernembl oziroma Freydingov ali Fuchsov dvorec) (Smole, *Graščine*, str. 126, 127).

⁴⁷ Bojničić, *Der Adel*, str. 172 (kot Sladojeviči) in str. 183 (kot Sladoviči).

⁴⁸ HR HDA 770, Obitelj Sladovič. Zakaj so Sladojeviči spremenili priimek v Sladovič, ni jasno, dejstvo pa je, da je Bojničić objavil posebej grb Sladojevičev (*Der Adel*, str. 172, slikovni del str. 125) in Sladovičev (str. 183, slikovni del str. 132). Grba sta popolnoma različna, noben heraldični element ne kaže na skupno poreklo. Sladovičev grb je Bojničić našel na pečatu zagrebškega mestnega sodnika Mihaela Sladoviča iz leta 1777, Sladojevičevega pa je povzel po Korjanič-Neoričevi knjigi grbov iz leta 1595. Na skupnem nagrobniku Vranyczany-Dobrinovičev in Sladovičev v arkadah zagrebškega Mirogoja iz leta 1908 piše pl. Sladovič-Sladojevič.

⁴⁹ Rodoslovje Sladojevičevega pa je povzel po Korjanič-Neoričevi knjigi grbov iz leta 1595. Na skupnem nagrobniku Vranyczany-Dobrinovičev in Sladovičev v arkadah zagrebškega Mirogoja iz leta 1908 piše pl. Sladovič-Sladojevič.

⁵⁰ NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1816–1864, str. 53.

⁵¹ Tu ne piše Frančiška Šebenik, kar je takrat že bila, temveč je zapisan njen priimek iz prvega zakona.

la vsaj pet otrok:⁵² Emanuela Egidija Vincenca,⁵³ Ferdinanda,⁵⁴ Jožefa Huga,⁵⁵ Frančiško Romano⁵⁶ in Matildo.⁵⁷ Vsi otroci so se rodili na naslovu Metlika 107. Hiša je nekaj let vrvela od otrok, naštetih jih je mogoče dvanajst, saj se je okoli leta 1836 v Metliko vrnil Frančiškin brat Karel. Z ženo Antonijo, rojeno Wanka pl. Lenzenheim, je imel sedem otrok, štirje so se rodili na naslovu Metlika 107.

Po smrti matere Frančiške (Šebenik) leta 1840 so se njeni trije otroci Karel Fux, Barbara Mihić in Frančiška Sladović dogovorili tako, da je postala slednja (Frančiška) edina lastnica črnomaljskega gradu in gospostva.⁵⁸ Verjetno se je takrat tudi preselila tja, saj je tam na številki Črnomelj št. 1 leta 1843 umrl njen mož Franc Ksaver Sladović.⁵⁹ Frančiška se je kmalu poročila drugič, tokrat s Francom Kostrevcem, a je leta 1847 umrla tudi ona.⁶⁰ V drugem zakonu ni imela otrok.

Od petih otrok⁶¹ Frančiške Fux in Franca Ksaverja Sladovića sta odraslo dobo dočakala samo dva: Matilda, pozneje poročena Pavleković, in Ferdinand. Leta 1870 je Ferdinand dosegel, da sta s sestro Matildo podpisala delilno pogodbo, po kateri je postal edini lastnik gradu Črnomelj. Čeprav je že živel v dvorcu Velika Erpenja v hrvaškem Zagorju, je leta 1897 kupil še kartuzijo Jurklošter.⁶² Bil je pripadnik Starčevićeve desnosredinske Stranke prava in je bil leta 1884 izvoljen v hrvaški sabor. Tako je že nekoliko pomeščanjena družina Sladović s Ferdinandom znova dobila mesto med plemstvom na Hrvaškem.

Ferdinand pl. Sladović Sladojević se je poročil z neplemenito, a bogato Frančiško Edl, hčerko znane-

ga meščana, veletrgovca in politika Teodorja Edla⁶³ in Kristine, roj. Fröhlich, iz Bratislave (Požun). Vsaj trije od šestih Ferdinandovih otrok so bili rojeni in krščeni v stolni cerkvi sv. Martina v Bratislavi.⁶⁴

Ferdinand, rojeni Metličan, je s Fuxovo dediščino svoje matere na Hrvaškem ustvaril precejšen socialni kapital, kar se je odrazilo v porokah njegovih otrok. Hči Fanika (1870–1947) je bila poročena z Jankom baronom Vranczyany-Dobrinovićem (1858–1933), lastnikom dvorca Sv. Križ v Začretju v Zagorju. Poroka Ferdinandovega sina Ferdinanda ml. (1872–1936)⁶⁵ odraža takratno internacionalnost avstro-ogrskih elit: poročil se je z Marijo Heckenast, hčerko Gustava Heckenasta (1811–1878), založnika in tiskarja ter solastnika najpomembnejše madžarske tiskarne tistega časa Landerer & Heckenast v Budimpešti.

Karel Fux (1802–1844) in Antonija Wanka pl. Lenzenheim (1810–1892)

Najstarejši sin Jakoba Fuxa in Frančiške, roj. Žagar, je bil Karel Fux. Starša sta ga poslala na študij v Gradec, kjer je dokončal pravno fakulteto. Ostal je v štajerski prestolnici, kjer je opravil sodniški izpit in spoznal bodočo soprogo Antonijo Wanka (1810–1892).⁶⁶ Tudi v tem primeru je lepo razvidna družinska poročna strategija, tj. poroka bogatega meščanskega ženina s hčerko vojaškega častnika, ki je bil štiri leta pozneje tudi sam povzdignjen v plemiški stan.

⁵² Po matičnih knjigah so štirje, gotovo je bila tudi Matilda, toda za leta med 1812 in 1832 nimamo matične knjige rojstev.

⁵³ Emanuel se je rodil 27. marca 1833 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1832–1848, str. 11).

⁵⁴ Ferdinand se je rodil 16. aprila 1835 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1832–1848, str. 41).

⁵⁵ Jožef se je rodil 19. marca 1837 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1832–1848, str. 78) in umrl 25. februarja 1855 (Smole, *Graščine*, str. 126).

⁵⁶ Frančiška Romana se je rodila 8. marca 1839 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1832–1848, str. 114).

⁵⁷ Matilda se je morala roditi med letoma 1829 in 1832. V metličkih matičnih rojstnih knjigah obstaja vrzel med letoma 1829 in 1832. Dočakala je odraslo dobo in se poročila Pavlekov. Pavlekovići so živeli v Zorkovcu na Kolpi, pri Ozlju. Po Lopašiću so Pavle(a)kovići stari klokočki plemiči (Lopašić, *Gradovi oko Kupe*, str. 150). Bojničić navaja, da so Pavlekovići dobili plemstvo leta 1613 (Bojničić, *Der Adel*, str. 141).

⁵⁸ Smole, *Graščine*, str. 126.

⁵⁹ Franc Sladović je umrl 18. januarja 1843 pri 48 letih (NŠAL, ŽA Črnomelj, Matične knjige, M 1825–1851, str. 151).

⁶⁰ Frančiška Kostrevc, vdova pl. Sladović, roj. Fux, je umrla 26. aprila 1848 (Smole, *Graščine*, str. 126).

⁶¹ V fondu družine Sladović v HDA je sicer družinsko rodoslovje, ki ga je leta 1948 sestavila ena izmed potomk Sladovičev. Ker je v njem več napak in nedoslednosti, vpisani podatki pa so v nasprotju z metličkimi matičnimi knjigami, ga nismo upoštevali.

⁶² Gržan, *Skrivnosti*, str. 99. Ferdinand je Jurklošter kupil leta 1897, a ga je že čez dve leti prodal.

⁶³ SME, Bratislava: Obuchova, Saša, *Podjavorinskej ulica pripomina staré časy*. Teodor Edl je bil krstni boter pri treh vnukinjah in je enkrat zapisan kot lesni trgovec (*mercator materiarum*), drugič kot veletrgovec (*magnarius*) in tretji kot predstavnik skupnosti (*representans comunitati*). Od leta 1872 je ena od ulic v Bratislavi nosila ime Edlova, po Teodorju Edlu, bratislavskem poslovnežu, občinskem politiku in predsedniku 1. bratislavske zavarovalnice. Omembe vredna je tudi botra ene od treh hčera, rojenih v Bratislavi, to je Ferdinandova teta Barbara Fux, poročena Mihić (Barbara de Michich). De Michich pomeni, da je bila tudi Barbarina poroka čezmejna in prav tako morda plemiška, saj Bojničić sicer omenja pl. Mihiće, a tega nismo raziskovali.

⁶⁴ Kaže še omeniti, da matični viri niso vedno izvor točnih informacij. To se je izkazalo že pri rojstvu nekaterih otrok Jakoba Fuxa in Frančiške, roj. Žagar, kjer je materin priimek zapisan kot Pokhiss, v resnici je bil to priimek krstne botre. Tudi pri vpisu rojstva hčere Ferdinanda Sladovića in Frančiške Edl v bratislavski stolnici piše, da je Ferdinand »nobilis possessor bonorum ex Mettling in Carinthia« (https://ancestors.familysearch.org/en/GJ73-ZRZ/ferdinand-sladovi%C4%87-1835-1914 (5. 12. 2022)).

⁶⁵ Ferdinand ml. je umrl v 65. letu 8. novembra 1937: https://www.gradskagroblja.hr/trazilica-pokojnika/15 (26. 11. 2022). Rojen je bil kot Ferdinand Teodor Friderik. Drugo ime je dobil po starem očetu po mamin strani Teodorju Edlu.

⁶⁶ Karel in Antonija Wanka sta se poročila 15. junija 1829 v graški cerkvi Mariatrost (DGS, Pfarre Graz-Mariatrost, Trauungsbuch II 1809–1830, str. 75). Podatek iz poročne knjige se v celoti ujema z zapisom pri E. Laszowskem, čeprav ta žal ni vpisoval virov, iz katerih je črpal podatke. Antonijin oče takrat še ni bil plemeniten, zato je Antonija vpisana le kot Wanka.

V Gradcu so se paru rodili štirje otroci⁶⁷ in zdelo se je, da bo družina tam tudi ostala, a se je kmalu zgodilo nekaj, kar jim je spremenilo tok življenja. Karlova mati Franciška je začela bolehati ter je poklicala sina v Belo krajino, da prevzame družinske posle poštnege mojstra in upravljanje premoženja. Tako je okoli leta 1836 sodnik Karel Fux z družino prišel v Metliko ter prevzel mesto poštnege mojstra in veliko družinsko premoženje: poleg hiše v Metliki so mu pripadli še posestvo Dole, Okljuk in Fuxov dvorec v Črnomlju. V Metliki so se mladi družini rodili še trije otroci.⁶⁸

Leta 1844, samo štiri leta po materini smrti, je za tuberkulozo umrl tudi Karel.⁶⁹ Tako je v zelo kratkem času družinsko premoženje začela upravljati še ena uspešna ženska, Karlova vdova Antonija. Pred nadaljevanjem zgodbe o metliški družini Fux je vredno na kratko predstaviti tudi njeno družinsko zgodovino.

Družina Wanka pl. Lenzenheim iz štajerskega Gradca

Antonijin oče Tadej (*Thaddäus*) Wanka je bil avstrijski častnik češkega rodu. Rodil se je 29. julija 1781 v čeških Klatovih (nem. Klattau) in umrl v Gradcu 10. maja 1862. Družina, o kateri ne vemo prav veliko, je mladoletnemu fantiču namenila vojaško kariero, zato so ga kot osemletnika vpisali na vojaško akade-

mijo v Dunajskem Novem mestu. Končal jo je leta 1797 kot praporščak v 17. pehotnem polku Hohenlohe. Leta 1839 je dobil čin polkovnika.⁷⁰ Njegovi karieri sledimo tudi v različnih vojaških šematizmih. Tako ga leta 1834 zasledimo kot poveljnika drugega pehotnega polka⁷¹ in deset let pozneje kot poveljnika pomembne avstrijske strateške utrdbe v Palmanovi.⁷²

Nekoliko obširnejšo biografijo o njem podaja Wurzbachov biografski leksikon. Tam izvemo, da je Wanka sodeloval v pomembnih bitkah v t. i. napoleonskih vojnah: pri Ulmu leta 1805⁷³ in pri Aspernu maja 1809,⁷⁴ kjer se je še posebej odlikoval, saj je z 20 možmi rešil zastavo, ki je ostala na bojnem prizorišču, ko se je njihov bataljon v naglici umaknil. Dva meseca pozneje se je udeležil bitke pri Znojmu in bil ranjen.⁷⁵ Sodeloval je še v osvobodilnih vojnah proti Francozom v letih 1813,⁷⁶ 1814 in 1815 ter v dveh odpravah v Italijo v letih 1821⁷⁷ in 1831.⁷⁸

V tistem obdobju za pridobitev plemiškega naziva ni več zadostovalo 30 let služenja v vojski, temveč si moral aktivno sodelovati v najmanj enem vojaškem pohodu.⁷⁹ Wanka je ta pogoj izpolnil, saj je sodeloval v več pomembnih vojnih pohodih in bitkah, v eni je bil celo ranjen. Leta 1832 je cesar Franc njemu kot majorju in njegovemu bratu Emanuelu⁸⁰ kot stotniku podelil avstrijski plemiški naslov s predikatom Lenzenheim.⁸¹ Leta 1843 je Tadej postal poveljnik avstrijske utrdbe v Palmanovi. Ko se je ta predala,⁸²

⁶⁷ Antonija ml. (12. 7. 1830–15. 4. 1856), Karel Tadej Anton (21. 7. 1831–1. 5. 1856), Franciška Jožefa Terezija (11. 9. 1833–1. 5. 1834) ter Emanuel Ludvik Jakob (12. 5. 1835–6. 1. 1915). Rojstnih podatkov Antonije ml. ni bilo mogoče odkriti v nobeni od sedmih graških župnij, vpisani pa so pri Laszowskem. Čeprav so bili vsi trije Antonijini mlajši sorojenci rojeni v Gradcu, smo za vsak slučaj preverili še metliško krstno knjigo, saj se je morda rodila tam, ko sta bila mlada zakonca na obisku. Vendar prav za ta leta (1818–1832) krstna knjiga metliške župnije ne obstaja. Laszowski navaja tudi njen datum smrti, ki pa se ujema s podatki v mrliški knjigi Metlika (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, M 1843–1867, str. 134). O tem, da je Antonija res živel, priča tudi zapis o njeni poroki z Danielom pl. Šufflayem 12. junija 1848 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1816–1864, str. 157). Isti datum navaja tudi Laszowski. Našli smo tudi rojstne podatke Karla Tadeja Antona, Franciške Jožefe Terezije in Emanuela Ludvika Jakoba (DGS, Pfarre Graz-Dom, Taufbuch IV 1828–1839, str. 1042, 1072, 1092). Podatki o rojstvu vseh treh otrok iz krstne knjige so identični kot pri E. Laszowskem, razen pri Karlu Tadeju Antonu, kjer je datum v matični knjigi 21. julij, pri Laszowskem pa 15. julij.

⁶⁸ Ludvik Egidij (23. 10. 1837), Egidij Johan (27. 4. 1842–24. 5. 1856) ter Robert Alojz (7. 6. 1844–28. 11. 1844). Tudi v tem primeru se podatki vseh treh sinov v NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1832–1848 (in sicer po vrstnem redu novorojencev na straneh 9, 178 in 208), v celoti ujemajo s podatki pri E. Laszowskem. Prav tako se z Laszowskim ujema podatek iz mrliške knjige za Roberta Alojza (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, M 1843–1867, str. 16). Za ostala dva sinova o datumu smrti nimamo podatkov, Laszowski za Egidija Johana navaja 24. maj 1856, a tega v metliški mrliški knjigi nismo našli, kar pomeni, da ni umrl v tej župniji.

⁶⁹ Karl Fux je umrl za tuberkulozo star 42 let, en teden pozneje kot njegov šestmesečni sin Robert Alojz (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, M 1843–1867, str. 16).

⁷⁰ Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, knj. 53, str. 65.

⁷¹ *Militär Schematismus des Österreichischen Kaiserthums*, 1834, str. 188.

⁷² *Militär Schematismus des Österreichischen Kaiserthums*, 1844, str. 74.

⁷³ Bitka pri Ulmu 19. oktobra 1805 je potekala med t. i. tretjo koalicijsko vojno, ko je Anglija proti Franciji organizirala novo koalicijo, v kateri so bile poleg Avstrije še Rusija, Prusija in Švedska. Bitka pri Ulmu je bila velika vojaška katastrofa za Avstrijo. Wanka se je z vojsko umaknil v Brno.

⁷⁴ Prvi večji poraz je Napoleon doživel prav v bitki pri Aspernu–Esslingu 21. in 22. maja 1809.

⁷⁵ Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, knj. 53, str. 65. Bitka pri Znojmu je potekala 12. julija 1809, pet dni po bitki pri Wagramu. Kljub Napoleonovi zmagi sta v Znojmu z nadvojvodo Karlom sklenila premirje.

⁷⁶ Tu ne piše več, kje je točno bil, vendar sta v tem letu potekali dve bitki, v katerih je sodelovala Avstrija, in sicer 27. avgusta pri Dresdnu ter 16. oktobra pri Leipzigu. Ta, t. i. »bitka narodov« je bila ena od najpomembnejših bitk t. i. napoleonskih vojn. Združena koalicija Avstrijcev, Rusov, Prusov in Švedov je odločilno premagala Francoze.

⁷⁷ Takrat se je Avstrijcem začelo odpirati novo bojno polje v Italiji oziroma v njenih nemirnih mestih pod avstrijsko oblastjo.

⁷⁸ Tokrat so avstrijske sile posredovale v nemirih, ki so zajeli Modeno in Parmo.

⁷⁹ Rugale in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, str. 9.

⁸⁰ Emanuelov sin in Antonijin bratranec Joseph baron Wanka pl. Lenzenheim (1828–1907) je bil zelo znana osebnost v avstrijski monarhiji. Bil je general, vojaški geograf in direktor Vojnogeografskega inštituta na Dunaju (Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, knj. 53, str. 66).

⁸¹ Natančneje 19. oktobra 1832 (gl. Frank-Döfering, *Adels Lexikon*, str. 555).

⁸² Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, knj. 53, str. 65. Utrdbo v

se je v 67. letu starosti upokojil in potem do smrti leta 1862 živel v Gradcu, kjer je tudi pokopan.

Tadej je imel s Terezijo Venger štiri hčere, ki so dočakale odraslo dobo.⁸³ Najstarejša Antonija Marija se je leta 1829 pri devetnajstih letih poročila z osem let starejšim pripravniškim uradnikom za kriminalne zadeve Karlom Fuxom iz Metlike.⁸⁴ Nekaj let pozneje je bila v tem oddaljenem mestecu na robu cesarstva znana sprva kot Antonija Fux in nato kot Antonija Hess, roj. Wanka pl. Lenzenheim.

Pet desetletij in pol Antonije, roj. Wanka pl. Lenzenheim, v Metliki

Ko je Antonija, vdova Karla Fuxa, leta 1844 prevzela družinski posel in posesti, je vse to obsegalo skoraj celotno premoženje družine, pridobljeno konec 18. in v 19. stoletju.⁸⁵ Vodenje tako velikih posesti ter vzdrževanje poštne postaje sta zahtevala veliko časa, napora in skrbi. Vse to je bilo preveč za vdovo, zato se je Antonija poročila drugič, in sicer s Feliksom Antonom Hessom,⁸⁶ ki je bil leta 1868 izvoljen za metliškega župana in je s poroko postal tudi poštni mojster. Hess, o katerem sicer nimamo veliko podatkov,⁸⁷ se je v zgodovino Metlike v času narodnega prebujanja zapisal kot »nemčur«. Zagovarjal je rabo nemškega jezika na občini, zato je prišel v spor s tistimi mestnimi svetniki, ki so pripadali narodno-buditeljskemu krogu. Med njimi je bil tudi Anton Navratil, ki je sicer igral pomembno vlogo v življenju Hessove žene Antonije.

Kdo je bil Anton Navratil,⁸⁸ ki mu je Antonija dolga leta tako zaupala, dokler se vendarle ni uklonila moževi zahtevi? Ali je morda pri njej prevladal vpliv narodne struje, ki se je širil iz leta 1865 ustanovlje-

ne slovenske čitalnice in slovenskih društev? Je najo morda vplival Janez Kapelle, oskrbnik komende nemškega viteškega reda, Navratilov pristaš, deželni poslanec⁸⁹ in oče njene snaha Karoline?

Navratili so izvirali iz Prage. Antonov oče se je sicer že rodil na Kranjskem, kjer se je poročil z Ano Kramarič iz Rosalnic, s katero je imel sedem otrok.⁹⁰ Anton je študiral zgodovino v Zagrebu, kjer je bil kot študent domači učitelj otrok feldmaršallajtnanta (podmaršala) Jurija Jelačiča, brata hrvaškega bana Josipa Jelačiča.⁹¹ Študija ni dokončal, vrnil se je v Metliko in bil leta 1865 med ustanovitelji tamkajšnje narodne čitalnice. Janez Trdina piše, »da je Anton Navratil prvak Bele krajine, budnik in vodnik narodne stranke«.⁹²

Do leta 1908 je na Kranjskem veljal kurijski oziroma stanovski volilni sistem, v skladu s katerim so volili poslance v najvišji zakonodajni organ dežele, kranjski deželni zbor. Takšna ureditev je v mnogem spominjala na stare deželne stanove pred letom 1848, ki so sloneli na fevdalni tradiciji.⁹³ Glede na višino davka so v deželnem zboru obstajali različni volilni razredi oziroma kurije: veleposestniška, meščanska, kmečka in trgovsko-obrtna. Poleg njih je bil še en t. i. virilist, ki ni bil voljen, to je bil ljubljanski škof. Vsakemu razredu je pripadalo določeno število zastopnikov, ki so sestavljali deželni zbor v Ljubljani.

Veleposestniška kurija je imela nekaj privilegijev, ki jih drugi volilni razredi niso poznali. Ženske so imele v veleposestniški kuriji vseskozi volilno pravico, s katero so lahko volile deželnega in državnega poslanca. Ko so ženske v drugih volilnih razredih to pravico izgubile, so jo v veleposestniški kuriji ohranile, čeprav pravice do osebnega glasovanja niso imele. Moral jih je zastopati pooblaščenec.⁹⁴

Tako je bilo tudi z Antonijo, ki je morala izbrati svojega zastopnika. Glede na družbeni položaj bi lahko izbrala nekoga, ki je pripadal sicer maloštevilnim metliškim oziroma belokranjskim »nemčurjem«, kot je bil njen drugi mož, župan Hess. Tega ni storila, izbrala je Antona Navratila, znanega metliškega narodnjaka, ilirca in panslavista ter gorečega nasprotnika Antonijinega moža Hessa.

Ni znano, kateri motivi so Antonijo vodili pri tej odločitvi, a je bila zaradi tega gotovo nemalokrat v težkem položaju, saj so se nasprotja med Navratilom in županom Hessom stopnjevala in je prihajalo do vse hujših sporov, ki so se spustili tudi na osebno ravnen. Čeprav je bil že 21. oktobra 1869 sprejet Zarnikov predlog, da postane s 1. januarjem 1870 slovensčina uradni jezik v vseh uradih, ki so podrejeni

Palmanovi, ki so jo držali Avstrijci, so italijanski uporniki zavzeli aprila 1848. Že junija 1848 je bila znova v avstrijskih rokah.

⁸³ V fondu E. Laszowskega v HDA je iz neke rodoslovne skice mogoče razbrati, da sta imela Tadej Wanka in Terezija, roj. Venger, devet otrok, pet hčera in štiri sinove. Odraslo dobo so doživele samo štiri hčere.

⁸⁴ DGS, Pfarre Graz-Mariatrost, Trauungsbuch II 1809–1830, str. 75. Enako pri Laszowskem v HR HDA 806, Osočni fond Emil Laszowski, 16.2.9. Fux.

⁸⁵ Izjema je Črnomaljski grad, ki ga je kupila njena tašča Frančiška Šebenik in ki je po njeni smrti pripadel trem otrokom, Karlu Fuxu, Frančiški, poročeni Sladovič, in Barbari, poročeni Mihič. Karl in Barbara sta se svojima deležema odpovedala in tako je postala edina lastnica gradu postala Frančiška, poročena Sladovič (Smole, *Graščine*, str. 126). Okoli leta 1855 je Antonija prodala tudi posest Okljuk, saj M. Smole navaja, da je bil po nalogu deželnega sodišča za Kranjsko ta vložek v deželni deski izbrisan, in sicer 23. junija 1855 (str. 332).

⁸⁶ Poročila sta se v Metliki 21. novembra 1859, ko je imela 47 let, Hess pa 52 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1816–1864, str. 214).

⁸⁷ Med kočevskimi nemškimi priimki ni Hessov.

⁸⁸ Navratil se je rodil 23. septembra 1832 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, R 1832–1848, str. 2). Umrli je na obisku pri nečaku v Tešnju v Bosni, in sicer 21. oktobra 1897 (Rus, *Kronika*, str. 107).

⁸⁹ Melik, *Volitve*, str. 359.

⁹⁰ Antonov brat je bil Ivan Navratil, jezikoslovec, narodopisec in zbiratelj etnološkega gradiva iz Bele krajine.

⁹¹ Dular, Navratilov zapis, str. 100.

⁹² Trdina, *Izprehodi*, str. 175.

⁹³ Melik, *Volitve*, str. 6.

⁹⁴ Prav tam, str. 47.

kranjskemu deželnemu odboru,⁹⁵ je v Metliki župan Hess vztrajal pri rabi nemščine, in to kljub ostrim protestom mestnih odbornikov na čelu z Navratilom.⁹⁶ Ko je bil leta 1872 Navratil izvoljen za častnega meščana, se je Hess v znak protesta celo odpovedal županovanju. Antonija se je nazadnje le uklonila možu, preklicala dotedanje sodelovanje z Navratilom kot svojim zastopnikom ter namesto njega imenovala svojega moža!⁹⁷ Čez tri dni si je Hess premislil, preklical svoj odstop ter nadaljeval županovanje.⁹⁸

Antonija Fux, roj. Wanka pl. Lenzenheim, z drugim možem Felixom Antonom Hessom, metliškim županom.

Fotografija je iz družinskega albuma dr. Janeza Dularja. Posneta je bila v Zagrebu, v ateljeju znanega, iz Prage doseljenega fotografa Ivana Standla. Njen nastanek je tako mogoče umestiti med leti 1864 in 1866.

Razkol med somišljeniki Antona Navratila in županom Hessom se je prenesel tudi na področje požarne brambe. Na izrednih volitvah novembra 1876 so gasilci podprli Navratila in ga izvolili za gasilskega poveljnika oziroma vojvodo.⁹⁹ Že naslednji mesec je župan Hess s svojimi privrženci med gasilci na izredni seji razpustil požarno brambo in ustanovil svojo, ki jo je podredil občini. Spori so se nadaljevali tudi pozneje, tako da je leta 1877 posredoval celo kranjski deželni odbor, ki je županstvo v Metliki pozval, naj na sejah ne žali odbornikov.¹⁰⁰ Istega leta je bil Navratil izvoljen za deželnega poslanca v kmečko kurijo. Očitno je bil pri Belokranjcih zelo priljubljen, saj je od 63 oddanih glasov zanj glasovalo 56 volilnih upravičencev, za protikandidata pa samo sedem.¹⁰¹

Navratil je kot deželni poslanec na vseh sejah govoril izključno slovensko. Na seji leta 1881, po ukinitvi Vojne krajine, je predlagal, da se Žumberk priključi Hrvaški, Marindol pa Sloveniji. To je utemeljeval z razlago, da je reka Kolpa naravna meja med Hrvaško in Kranjsko.¹⁰² Iz tega Navratilovega predloga lahko sklepamo, da je bil pragmatičen politik in je dobro razumel zapleten geopolitični položaj tega obmejnega območja. Hrvaški politiki in zgodovinarji¹⁰³ so kazali izrazite pretenzije na obmejne kraje Kranjske in Štajerske, čeprav so se zavedali, da jim ne pripadajo. Tako so denimo na seji hrvaškega sabora aprila 1861 menili, da bi morali vanj svoje zastopnike pošiljati tudi »dežele iz Kranjskega okrožja: Metličko, Črnomelsko, Ribniško i Novomestansko ...«. ¹⁰⁴ Očitno se je Navratil bal, da se hrvaško državno pravo ne bi razširilo na slovensko etnično ozemlje. Zato je bil pripravljen Žumberk prepustiti Hrvaški, čeprav je kot deželno-knežje zastavno gospostvo sodil v okvir dežele Kranjske. Tako je prišlo do svojevrstnega paradoksa: veliki metliški narodni buditelj Navratil in nasprotnik nemštva se je zavzemal za priključitev Žumberka Hrvaški, Karl Deschmann oziroma Dragotin Dežman, arheolog in politik ter vodja kranjskih Nemcev, pa je ščitil interese nemške strani in glasoval za priključitev Žumberka Kranjski. Enako kot Dežman je deloval Jožef pl. Savinšek, Navratilov sokrajan, deželni poslanec, ki je v veleposestniški kuriji ščitil interese nemške strani in bil tudi član avstrijske komisije za rešitev žumberškega vprašanja.¹⁰⁵

Anton Navratil, metliški narodnjak in zagrebški študent, je imel trdne prijateljske vezi z Žumberčani in drugimi Hrvati iz bližnjih krajev čez Kolpo.

⁹⁹ Dular, *Brata Navratila*, str. 10.

¹⁰⁰ Prav tam.

¹⁰¹ Melik, *Volitve*, str. 359.

¹⁰² Dular, *Brata Navratila*, str. 12.

¹⁰³ To sta bila predvsem Ivan Kukuljević Sakcinski, utemeljitelj hrvaškega zgodovinarstva, ter škof in politik Josip Juraj Strossmayer.

¹⁰⁴ Zajc, *Kje se slovensko neha*, str. 131.

¹⁰⁵ Zajc, *Problem*, str. 33. Savinšek je bil naklonjen narodnemu gibanju v Metliki, čeprav je v političnem življenju ravnal drugače.

⁹⁵ Melik, *Nekaj značilnosti*, str. 72.

⁹⁶ Spor med Hessom in Navratilom opisuje tudi Jože Dular v svojem leposlovnem delu *Mesto nad Bojico*, ki temelji na zgodovinskih virih.

⁹⁷ Rus, *Kronika*, str. 87.

⁹⁸ Prav tam.

Kot »zunANJI društveniki« metliške narodne čitalnice so Hrvati tesno sodelovali s stebri »metliškega domorodstva«. ¹⁰⁶ Poleg Žumberčanov so z Metličani sodelovali še brata Evgen in Artur Kniewald, graščaka iz Griča pri Karlovcu, graščak Filip Šufflay iz dvorca Brlog ter Dragan Vranyczany-Dobrinović iz Jurovega. ¹⁰⁷

Iz tega lahko sklepamo, da so bile obmejne kulturno-zgodovinske vezi med Slovenci in Hrvati tedaj vsakdanje, povezovale pa so jih tudi enake »buditeljske« ideje. ¹⁰⁸ Združenim vidnim meščanom Metlike in njihovim hrvaškim prijateljem je uspelo, da so s skupnimi močmi preprečili delovanje mestnega združenja Nemcev in njihovih podpornikov, zbranih okoli nemškega pogovornega krožka *Conversationsverein*. ¹⁰⁹ To je bilo leta 1884, štiri leta prej, leta 1880, pa je umrl dolgoletni metliški župan Feliks Hess. ¹¹⁰

Leta Antonije, vdove Fux in nato vdove Hess, so v Metliki tekla v za mesto družbeno razburljivem in pomembnem obdobju. Kot kaže, je zgledno upravljala družinsko premoženje Fuxov ter skrbela za šolanje svojih številnih otrok in vnukov. Družinske poročne

strategije so tudi v tem rodu potekale v skladu z dolgoletno družinsko tradicijo. ¹¹¹

Antonija je preživela kar nekaj svojih otrok in vnukov, za tiste, ki so preživeli njo, pa je dobro poskrbela. Dular piše, da je Antonijo jezilo in skrbelo, ker se njen vnuk Edvard, ki mu je namenila upravljanje s pošto postajo, družil s kameradi, »z mladim Wacho, Kniewaldom, Šufflajem in drugimi popiva v Makarjevem hotelu, igra biljard, meče karte«. ¹¹² V času, ko je Dular pisal knjigo *Mesto nad Bojico*, je marsikaj iz družinske zgodovine ostalo neraziskano ali pozabljeno. Tako tudi »kamerad Šufflay«, ki ni bil nihče drug kot Danijel ml. Šufflay, bodoči velikolaški sodnik, Edvardov bratranec, torej prav tako Antonijin vnuk! Iz bližnjega Brloga, kjer je odrasčal pri starem očetu Filipu Šufflayu, je pogosto hodil na obiske k stari mami v Metliko ter se tam družil s sovrstniki in sorodniki. Tudi »kamerad Kniewald« je bil sorodnik (Artur, morda tudi brat Evgen), bil je Danijelov bratranec in sin njegove tete Amalije Šufflay, poročene Kniewald. ¹¹³ Nekje drugje pa jih Dular vse omenja kot sopotnike in hrvaške somišljenike Antona Navratila, metliškega narodnega buditelja in soustanovitelja metliške Narodne čitalnice. ¹¹⁴

Fuxi so bili tudi proti koncu 19. stoletja uspešna in ugledna metliška družina, ki je svoj družbeni položaj še naprej utrjevala s porokami svojih številnih potomcev. Ena od oblik utrjevanja družbenega položaja družine je bilo botrstvo novorojenim otrokom. Tako kot so bili Fuxovim otrokom botri znane in uveljavljene osebe iz metliškega javnega življenja, so bili tudi Fuxovi botri drugim družinam. Zanimiv primer je botrstvo iz leta 1843, ko sta Antonija Fux in Johann Kapelle ¹¹⁵ botrovala sinu te-

Hiša na metliških Dragah, ki jo je leta 1863 zgradila poštna mojstrica Antonija, takrat že poročena Hess. Posnetek je iz leta 1930. Fotografija v lasti Janeza Dularja je iz kataloga razstave belokranjskega muzeja Iz hiše na metliških Dragah: zbirka Fux – Dular, 2020.

¹⁰⁶ Janez Kapelle je bil eden od stebrov narodnega gibanja v Metliki.

¹⁰⁷ Dular, *Brata Navratila*, str. 9. Dular sicer ne navaja osebnih imen, iz obsežne literature o Vranyczany Dobrinovičih pa izvem, da je na Jurovem preživel polletja Dragan Vranyczany-Dobrinović (1841–1910) (Bagarič, Arhitekt, str. 146).

¹⁰⁸ Narodna čitalnica v Metliki je bila ustanovljena 15. oktobra 1865. V čast prisotnim Hrvatom je pevski zbor zapel Brodar oziroma Oj, talasi Vatroslava Lisinskega (Rus, *Kronika*, str. 78).

¹⁰⁹ Dular, *Brata Navratila*, str. 9.

¹¹⁰ Rus, *Kronika*, str. 92.

¹¹¹ V družinski kroniki Fuxovih piše, da je Antonija skrbno načrtovala poroko tudi za svojega naslednika, sina Emanuela. Izbrala je Johanno (Netty) Parma, hčer Antonija Parme (1793–1860), doseljenega trgovca iz zaselka Monastero pri furlanskem Ogleju. Žal je Netty umrla po rojstvu dveh otrok, Edvarda in Emanuela ml., Emanuel st. pa se je poročil v drugo, in sicer s Karolino Kapelle, hčerko metliškega narodnega buditelja, deželnega poslanca in zapisovalca ljudskih običajev Janeza Kapelleja.

¹¹² Dular, *Mesto nad Bojico*, str. 153.

¹¹³ Danijel ml. Šufflay, Artur in Evgen Kniewald so bili bratrance Emila Laszowskega, zato je bilo mogoče te družinske odnose rekonstruirati prav s pomočjo njegovih zapisov. Kot zanimivost dodajmo, da se je Artur leta 1890 poročil z Metličanko Terezijo Hayne, hčerko c. in kr. davkarja Edvarda Hayneja. Priči sta bila Anton Navratil in Arturjev brat Evgen (NŠAL, *ŽA Metlika*, Matične knjige, P 1865–1908, str. 137).

¹¹⁴ Na primer Dular, *Brata Navratila*, str. 9.

¹¹⁵ NŠAL, *ŽA Metlika*, Matične knjige, R 1832–1848, str. 189. Janez Kapelle (1813–1897) je bil zapisovalec ljudskih običajev v Beli krajini, predsednik metliške Narodne čitalnice, oskrbnik metliške komende in dvakratni poslanec v kranjskem deželnem zboru. Kapelle je pisal za različne časopise, med njimi za ljubljanska časopisa *Carniolia* in *Illyrisches Blatt*. Metliški župan Hess, ki je bil hud nasprotnik vsega slovenskega, tako tudi Narodne čitalnice, se je včasih prav pobalinsko znašal nad nasprotniki. Tako je denimo Janez Kapelle neko noč leta 1872 prepeval s prijatelji pred hišo lekarnarja in tajnika Narodne čitalnice Miroslava Horačka, ki je prazno-

daj okrožnega zdravnika v Trebnjem, Ferdinanda pl. Edeskutyja.

Antonija Hess, kot se je podpisovala zadnja desetletja življenja, je umrla v Metliki leta 1892,¹¹⁶ svoje premoženje pa je zapustila sinu Emanuelu Fuxu.¹¹⁷

Naslednji primer uveljavljene družinske poročne strategije je poroka Antonijine prvorojenke Antonije ml. Fux, in sicer čez Kolpo, v obmejno plemiško družino Šufflay z gradu Brlog.

Antonija Fux (1829–1856) in Danijel pl. Šufflay (1823–1859)

Na začetku 16. stoletja je polovici samoborskega gradu gospodoval kranjski trgovec Leonard Gruber,¹¹⁸ ki je leta 1530 v bližnjo vas Rude naselil prve saške rudarje. Tam je bil velik rudnik bakra, last gospodarjev samoborskega gradu, ki je prenehal delovati šele v 19. stoletju. Druga polovica gradu je bila v lasti barona in poveljnika Vojne krajine Ivana Ungnada, barona Sovneškega (1493–1564).

Ko se je Ivan Ungnad leta 1556 odpovedal vsem dolžnostim ter se umaknil v protestantski Wittenberg in nato na Württembersko v Urach, je upravljanje svojega premoženja na Hrvaškem prepustil sinovoma Ludviku in Krištofu. Slednji je nadaljeval očetovo pot krajiškega poveljnika in pozneje postal celo hrvaški ban. Ko sta se Gruber ml. in Krištof Ungnad sprla, je slednji izgnal Gruberjeve rudarje in leta 1565 pripeljal pet družin svojih izurjenih rudarjev. Verjetno ni naključje, da so bili prav iz Württemberga, kjer je takrat živel njegov oče.¹¹⁹ Viri beležijo, da so bili med njimi tudi Šufflay¹²⁰ (Sufflei, Schuflei) in Doltharji (Dolthaller).

Šufflayem je bilo plemstvo podeljeno leta 1675.¹²¹

val rojstni dan, Hess pa jim je zagrozil z ostro kaznijo zaradi kaljenja nočnega miru (Rus, *Kronika*, str. 88). Leta 1843, ko je Kapelle skupaj z Antonijo Fux botroval Edeskutyjevemu otroku, še ni bil oče hčere Karoline, ki se je rodila leto dni pozneje in čez dvajset let postala Antonijina snaha.

¹¹⁶ Natančneje 24. marca 1892 (NSAL, ŽA Metlika, Matične knjige, M 1881–1904, str. 123).

¹¹⁷ Emanuel Fux, Antonijin sin, je bil prvič poročen, kot smo že omenili, z Johanno (Netty) Parma. Njen brat je bil Johann Kapistran Parma, oče skladatelja Viktorja Parme (1858–1924).

¹¹⁸ Tudi novejši viri ga omenjajo kot plemiča, na primer Budak, Rudnik u Rudama, str. 76, ter Petrič, Samobor i okolica, str. 312, 290. Verjetno oba avtorja (in drugi) samo povzemata neki starejši zapis. Res pa je, da je bil Leonard Gruber poročen z Dorotejo Blagaj, sin Krištof pa s Klaro Tahy (Noršič, *Samobor grad*, str. 32).

¹¹⁹ Petrič, Samobor i okolica, str. 313. Petrič piše, kako je Ungnad pregnal Gruberjeve rudarje, ki so potem živeli kot be-rači, in pripeljal svoje iz Württemberga, ne omenja pa primkov pripeljanih rudarjev. Imena priseljenih družin omenja Šebečić, Potomci rudara, str. 152. Vsi avtorji samo povzemajo Laszowskega in njegovo knjigo *Rudarstvo u Hrvatskoj*, 1. del iz leta 1942.

¹²⁰ V besedilu se uporablja izvirni zapis priimka kot Šufflay, ker je v tej obliki omenjan v hrvaškem zgodovinspisju.

¹²¹ Bojničić, *Der Adel*, str. 178.

Znano je namreč, da je bil prvi plemiški Šufflay uslužbenec pri grofih Erdődy v Samoborju, grof pa ga je za zvesto služenje morda nagradil tako, da ga je cesarski pisarni predlagal za napredovanje v plemiški stan.¹²² Ker so Šufflayi takrat živeli na posestvu Otruševca, ki je danes del Samoborja, so dobili naziv od Otruševca (*von Otruševce*).

Za zgodovino metliške družine Fux je najpomembnejši Danijel Šufflay (1823–1859).¹²³ Rojen je bil v Ribniku,¹²⁴ živel pa je na gradu Brlog, kjer je uspešno gospodaril njegov oče Filip Aleksander Šufflay. Njegova botra ob krstu sta bila stari stric Danijel Babok Vukšinečki, cesarski odvetnik v Zagrebu, in Ana grofica Petazzi, tedanja lastnica gospostva Ribnik.

Danijel je osnovno šolo končal v Karlovcu in kot odličnjak nadaljeval šolanje v Zagrebu. Iz zapisov E. Laszowskega izvemo,¹²⁵ da je živel pri botru in materinem stricu Danijelu Baboku, po njegovi smrti pa s pomočjo štipendije iz stričevega fonda v plemiškem samostanu (konviktu) v Zagrebu. Tudi gimnazijo je končal z odličnim uspehom in pod okriljem svoje-ga strica dr. Josipa Šufflaya začel študirati na pravni fakulteti,¹²⁶ kjer je bil ta profesor.

Po končanem študiju se je vrnil v okolico rodne-ga kraja in se poročil z mlado Julijano Smičiklas,¹²⁷ ki je kmalu po rojstvu njunega sina Žige Sigismunda umrla. Laszowski je njuno ljubezensko zgodbo opisal pod naslovom *Romantična priča iz Pokuplja: ot-mica polovinom 19. stoljeća*.¹²⁸ Ždi se, da je mladega Danijela zanimal predvsem lahek način pridobivanja posesti, saj je s to poroko dobil tudi lastništvo nad Bubnjarci, manjšim posestvom z desetimi kmetijami in 35 podložniškimi družinami.¹²⁹

¹²² To možnost predlaga Stipančević v *Neznani svijet Emila Laszowskog*, str. 30.

¹²³ Rojstni datumi so iz genealoške skice E. Lazowskega HR HDA 806, 16. 8. Danijel Šufflay.

¹²⁴ HR HDA 1448, ZBMK, ŽA Lipnik, MKR 1804–1830, str. 18.

¹²⁵ HR HDA 806, 16. 8.

¹²⁶ Takrat se je pravna fakulteta imenovala *Pravoslavna akademija*.

¹²⁷ Julijana je bila hči Antonije Badovinac (ta pa je bila hči grškokatoliškega župnika Ilije Badovinca) in Tadije Smičiklasa (ki ga ne smemo mešati z bolj znanim soimenjakom in sorodnikom, znanim hrvaškim zgodovinarjem), ki je kupil dvorec in posestvo v Bubnjarcih, a je kmalu umrl, in sicer leta 1835. Pred smrtjo je mladoletni hčeri Julijani našel skrbnika, Filipa Šufflaya iz Brloga. Tako sta se Julijana in Filipov najstarejši sin Danijel pogosto videvala ter se zaljubila. Kaže omeniti še eno zanimivost, ki prav tako priča o vsakdanjih čezmejnih stikih: Julijanin oče Tadija Smičiklas je bil leta 1830 skupaj z metliško meščanko Ano Navratil (mamo Antona Navratila, roj. Kramarič – op. a.) boter Ani, hčerki Franca pl. Paunovicha in Marije, roj. Robas (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 399).

¹²⁸ Družina (mati in očim) mlade Julijane je bila proti poroki, saj je dekle imelo le 14 let! Pri šestnajstih je rodila sina, ki je kmalu umrl, in nato še enega, Sigismunda (Žigo). Po njegovem rojstvu je kmalu umrla, stara komaj 20 let.

¹²⁹ Popović, Popis imanja, str. 284. Za primerjavo navedimo, da je imel njegov oče Filip Šufflay v istem času na posestvu Brlog 45 kmetij s 126 podložniškimi družinami.

Kmalu po smrti prve soproge se je Danijel zagledal v še eno mladenko, Antonijo Fux, hčerko Antonije in Karla Fuxa iz sosednje Metlike, ter se z njo 12. junija 1848 poročil.¹³⁰ Po poroki sta živela v Bubnjarcih. Laszowski pravi, da je bila Antonija ml. malemu Žigi Sigismundu zelo slaba mačeha. Klicala ga je »Vlah« samo zato, ker je bila njegova mati Julijana grškokatoliške vere, tako kot večina nekoč pravoslavnih uskoških naseljencev pogorja Žumberk, od koder so izhajali njeni predniki.¹³¹ Menda je bil poln uši in ni živel v družinskih sobanah, temveč v sobi s služkinjo, ki je tudi skrbela zanj. Ko je prišel stari oče Filip Šufflay na obisk in videl, kaj se dogaja, je vzel malega Žigo k sebi na Brlog, kjer je zatem odrasčal v varnem in ljubečem okolju.¹³²

Vse kaže, da je bil oče Danijel zelo grob človek in da je mlada Antonija grdo ravnala s pastorkom, ker je bila v tem zakonu zelo nesrečna.¹³³ Že kot otrok je bil Danijel težko obvladljiv, zato ga je stric Josip Šufflay med študijem držal tako na kratko. Kljub temu da je Laszowski iz Danijelove prve poroke z Julijano Smičiklas naredil romantično zgodbo, je dejstvo, da je dekle ugrabil, saj so njeni sorodniki tej poroki nasprotovali.

V zapisih E. Laszowskega dalje beremo, da je drugo ženo Antonijo tepel in ji enkrat tako poškodoval nogo, da je dolgo okrevala. Njegova surovost je ostala zabeležena tudi v ljudskem pripovedovanju. Poleg dvorca je stal stolpič, s katerega je Danijel z daljnogledom opazoval delo svojih tlačanov na poljih. Zvečer so bili surovo tepeni, če so po gospodarjevem mnenju preveč počivali. V kleti je imel celo prostor, v katerem je bila naprava »galge« (vislice), s katero je kaznoval kmete, ki so prihajali na tlako. Ta prostor naj bi obstajal vse do leta 1918, ko je bil dvorec porušen.

Antonijina mati je med obiski večkrat ostro po-

sredovala in pozneje pripovedovala, da je imel Danijel ljubice in da je pil. Zato ga je Antonija zapustila ter se s tremi majhnimi otroki, Danijelom ml.,¹³⁴ Belizarjem in Emilijo, vrnila k materi v Metliko, vendar je kmalu zatem umrla, in sicer leta 1856, stara komaj 26 let.¹³⁵ Babica Antonija, takrat že poročena Hess, je zahtevala, da otroci ostanejo pri njej v Metliki, zet Danijel pa je trdil, da imajo na posestvu Bubnjarci zagotovljeno vso oskrbo.

Tri leta pozneje (1859) je umrl tudi Danijel Šufflay. Tri majhne otroke je sprva vzgajala metliška stara mama Antonija, vendar je sodišče v Zagrebu določilo, naj za otroke skrbi stari oče Filip Šufflay. Tako so trije osiroteli otroci Antonije in Danijela pl. Šufflaya odrasčali skupaj s polbratom Žigo ter z nekoliko pozneje rojenimi Filipovimi vnuki, ki so prav tako osiroteli. Med njimi je bil Emilij Laszowski, nečak Danijela st. Šufflaya.¹³⁶

Otilija Fux (1871–1954) in dr. Milan Krištof (1872–1927)

Zadnji izbrani primer čezmejne poroke je poroka Otilije (Tilke) Fux, hčerke Emanuela Fuxa in njegove druge žene Karoline Kapelle. Otilija je bila vnukinja Antonije Fux in hkrati vnukinja Janeza Kapelleja, oskrbnika metliške komende, zbiratelja narodnega izročila in metliškega narodnega buditelja. Otilijin izbranec je bil mladi pravnik Milan Krištof (1872–1927), sin hrvaškega zdravnika in veterinarja slovenskih korenin, dr. Rudolfa (Radoslava) Krištofa (1842–1904). Ta je iz domače Metlike odšel na študij v času, ko je družina Fux doživljala vrhunec pod okriljem matriarhinje Antonije. Diplomiral je na Medicinski fakulteti v Gradcu in Vojno-veterinarskem inštitutu na Dunaju, kariero pa si je ustvaril na Hrvaškem. Bil je prvi deželni veterinarski nadzornik v hrvaško-slavonski deželni vladi in avtor prvega veterinarskega zakona za Hrvaško in Slavonijo. Bil je zaslužen za ustanovitev Deželnega bakteriološkega zavoda v Križevcih ter Veterinarske visoke šole v Zagrebu. Hrvaški viri, ki ga omenjajo kot hrvaškega zdravnika in ve-

¹³⁰ NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1816–1864, str. 157.

¹³¹ Novejša študija o tej temi je Golec, Integracija, str. 353–409.

¹³² Sigismund Žiga je končal gimnazijo pri frančiškanih v Novem mestu. Tam je stanoval pri družini Haus. Po očetovi smrti je njegov stari oče Filip Šufflay uredil, da je postala celotna posest z dvorcem Bubnjarci njegova last. Nato je končal pravo v Gradcu (Grazu), a se je vrnil v Bubnjarcje, poiskal svojo dijaško simpatijo Matildo Haus in se z njo poročil. V zakonu nista imela otrok. Tako kot je bil njegov oče Danijel surov in grob človek, je bil Žiga po besedah E. Laszowskega prijeten in so ga imeli vsi radi. To se vidi tudi po tem, da je vzdrževal pristne odnose s polbratom Danijelom ml. in Belizarjem ter s polsestro Emilijo, čeprav ga je njihova mati Antonija držala stran od njih. Prijateljaval je celo z njihovo staro mamo Antonijo Hess (HR HDA 806 16, 16. 2. Obitelj Šufflay, škatla 88; Članovi obitelji Šufflay, Obitelji u srodstvu s Laszowskim: Badovinac – Smičiklas, Fux, škatla 90; gl. tudi Vitez, *Bubnjarci na Kupi*, str. 56, 59, 60, 61, 63).

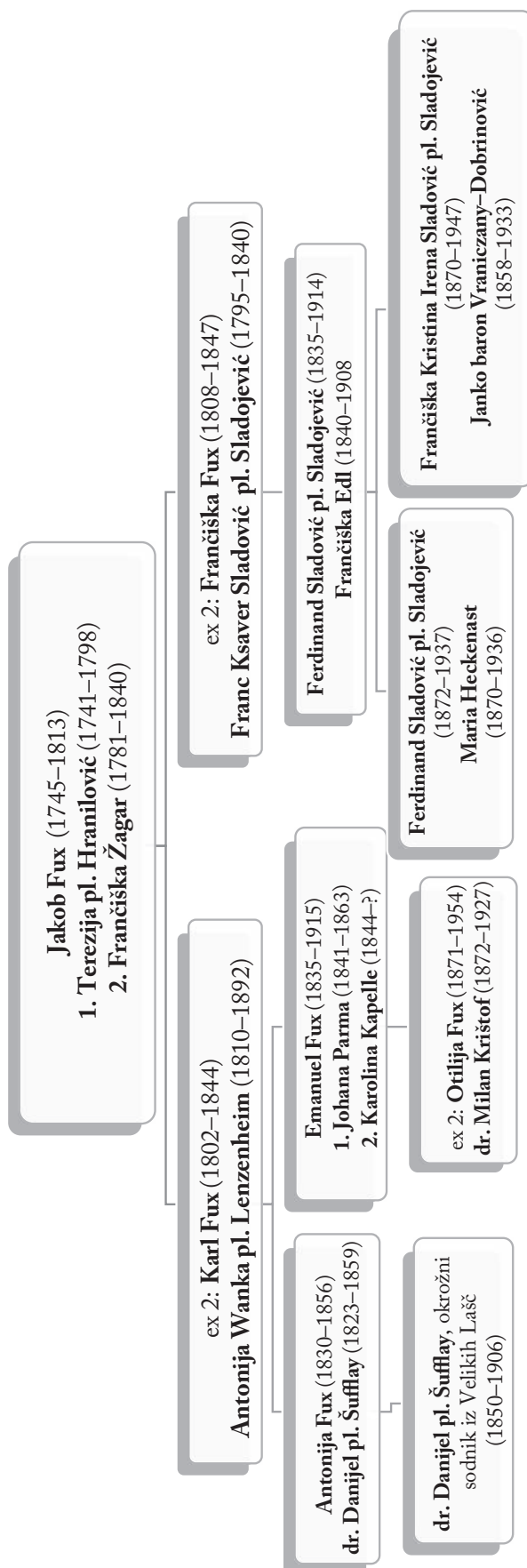
¹³³ Seveda je lahko bilo Antonijino zmerjanje malega Žige z Vlahom tudi posledica predsodkov, ki so jih imeli še v 19. stoletju domači prebivalci do pred tremi stoletji priseljenih pripadnikov grškokatoliške veroizpovedi (HR HDA 806 16, 16. 2. Obitelj Šufflay, škatla 88; Članovi obitelji Šufflay, Obitelji u srodstvu s Laszowskim: Badovinac – Smičiklas, Fux, škatla 90; gl. tudi Vitez, *Bubnjarci na Kupi*, str. 51).

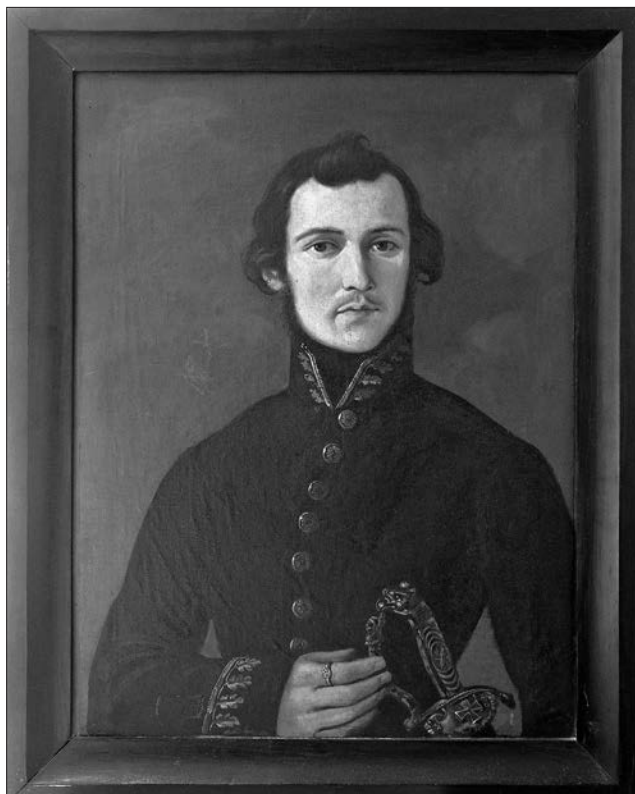
¹³⁴ Danijel ml. pl. Šufflay (1850–1906) je bil prav tako pravnik kot njegov oče in je živel kot c. kr. sodnik v Velikih Laščah. Imel je številno družino. Ema (1877–1947), ena od njegovih hčera, se je poročila z Ivanom Pucljem (1877–1945), politikom in kmetijskim ministrom v vladi Kraljevine SHS. Ker Emina starša te poroke nista odobraval, sta zaljubljenca odšla v ZDA, kjer sta se poročila 30. oktobra 1900 v Clevelandu. Potrdilo o poroki je 29. avgusta 1901 izdal rektor St. Peter's Gemeinde v Clevelandu, Ohio, 116, Dodge Street. Potrdilo v družinskih dokumentih hrani Gregor Pucelj, Ivanov in Emin vnuk.

¹³⁵ Umrla je 25. aprila 1856 (NŠAL, ŽA Metlika, Matične knjige, M 1843–1867). Podatek o treh Antonijinih otrocih je iz genealogije E. Laszowskega.

¹³⁶ Zato je Laszowski toliko vedel o metliški družini Fux in zato se ta družina omenja v inventarju njegovega fonda v sklopu enote »Družine, s katerimi je bil Emil Laszowski v sorodu«. »Obitelji sa kojima je bio Emil Laszowski u srodstvu«: Stipančević, *Osobni arhivski fond Emilij Laszowski 1651–1952*.

Sorodstvena razmerja družine Fux iz Metlike z družinami Hranilovič iz Žumberka, Wanka pl. Lenzenheim iz Gradca, Šufflay iz Brloga pri Ozlju, Sladovič pl. Sladojevič iz Senja, Kristof ter Vraniczany–Dobrinovič iz Sv. Križa Začetje v brevaškem Zagorju.

Portret mladega Janeza Kapelleja (1813–1897) naj bi naslikal neznani potujoči tirolski slikar Matej Schieder, čigar ime je zapisano na zadnji strani slike. Portreta Janeza Kapelleja in njegove žene Marije, roj. Colner (tudi Zollnar), ki sicer nista datirana, je leta 1990 od Stanka Fuxa odkupil Belokranjski muzej. Kapellejev suknjič z zlato okrasno vezzenino je najverjetneje protokolarno oblačilo oskrbnika metliške komende nemškega viteškega reda, saj je na ročaju meča opazen križevniški križ (Belokranjski muzej Metlika: olje/platno, inv. št.: U 676, foto: Leon Gregorčič).

terinarja, pravijo, da je s svojim delom postavil temelje modernega veterinarstva na Hrvaškem.¹³⁷

Dr. Radoslav Krištof je kljub delovanju na deželni ravni za svoj dom izbral posestvo v Pristavi pri Klanjcu v hrvaškem Zagorju. Tam so se mu v zakonu z Emilijo, roj. Pauer,¹³⁸ rodili štirje otroci, preživela sta dva: sin Milan in hči Valerija (Zdravka).

Milan Krištof, pozneje mož Otilije Fux, je diplomiral in doktoriral na Pravni fakulteti v Zagrebu. Nato se je v Nemčiji izobraževal na področju gospodarstva. Po vrnitvi v Zagreb je deloval v gospodarstvu in bančništvu, a znan je predvsem kot eden od pobu-

dnikov ustanovitve Hrvaške ljudske kmečke stranke leta 1904, skupaj z bratom Antonom in Stjepanom Radićem.

Milan Krištof je bil velik prijatelj Emila Laszowskega in njegov »zmajski brat«. Laszowski je namreč leta 1905 ustanovil bratovščino »Braća Hrvatskog Zmaja«, anahronistično bratstvo po vzoru Zmajev viteški red (*Ordo equestris draconis*), ki ga je leta 1408 ustanovil ogrski kralj Sigismund Luksemburški in v katerem naj bi bili pretežno hrvaški plemiči.¹³⁹

Čeprav si je Milanov oče Radoslav ustvaril kariero in se ustalil na Hrvaškem, je še vedno vzdrževal stike z rodnim krajem. Verjetno sta se tako spoznala Otilija Fux in Milan Krištof. Ker je približno v istem času tudi Milanova sestra Valerija Zdravka Krištof našla svojega izbranca v mladem hrvaškem pravniku dr. Ivanu Lorkoviću,¹⁴⁰ ko je ta kratek čas služboval

¹³⁷ Krištof, Radoslav: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34037>, 7. 4. 2021. Slovenski viri ga omenjajo kot slovenskega zdravnika in veterinarja. Ob tem kaže opozoriti, da vsi enciklopedični viri kot datum rojstva dr. (Rudolfa) Radoslava Krištofa navajajo 16. april 1842 v Metliki. Ob pregledu krstne matične knjige v župniji Metlika se je pokazalo, da vpisa njegovega rojstva ni. Indeks priimkov pri Rodoslovnem društvu navaja iste podatke, le da je tu letnica rojstva 1843. Rojstne matične knjige iz Metlike tudi tega datuma ne potrjujejo.

¹³⁸ Nekateri viri navajajo, da je Radoslavova žena Emilija, roj. Vidmar, ob poroki njunih otrok pa piše, da je to bila Emilija, roj. Pauer. V času poroke otrok je bila že pokojna (NSAL, ŽA Metlika, Matične knjige, P 1865–1908, str. 184).

¹³⁹ Stipančević, *Neznani svijet*, str. 302.

¹⁴⁰ Dr. Ivan Lorković, pravnik in politik (1876–1926). Sin pravnik dr. Blaža Lorkovića. Sprva je bil del hrvaške radikalne nacionalne mladine. Potem je pristopil k Hrvaški stranki prava (HSP) in bil član njenega izvršnega odbora, a jo je kmalu zatem zapustil. Leta 1904 je bil soustanovitelj Hrvaške na-

Fotografija s poroke dr. Milana Kristofa in Otilije (Tilke) Fux ter Zdravke Kristof in dr. Ivana Lorkovića. Osebe na fotografiji, ki stojijo, so člani družine Fux. Med njimi so Tilkini sorojenci, sestre Tončka in Silvija z možem Štefanom Praznikom, brat Feliks, polbrat Emanuel Fux ml. in njegova žena Justina, roj. Kastelic, z otrokom in mati Karolina Fux, roj. Kapelle. Ž leve proti desni pa sedijo: Tilkin oče Emanuel Fux st., Tilkina starejša sestra Hermina, poročena z zdravnikom dr. Antonom Kaiserbergerjem (po prvi svetovni vojni so se preimenovali v Vučina), ter glavne osebe dogodka: mladoporočenci dr. Milan in Otilija (Tilka) Kristof ter dr. Ivan in Zdravka Lorković. Med paroma sedi Tilkina nečakinja Hermina Kaiserberger ml. Na kraju sedita dr. Radoslav Kristof, oče Milana in Zdravke, ter Marija Lorković, roj. Barbot, mati dr. Ivana Lorkovića. Ob poroki sta bila namreč pokojna Milanova in Zdravkina mati Emilija Kristof, roj. Pauer, ter oče ženina Ivana Lorkovića dr. Blaž Lorković, univerzitetni profesor. Fotografijo hranijo v Belokranjskem muzeju v Metliki.¹⁴¹

v Klanjcu, so se družine verjetno dogovorile, da bo dvojna poroka otrok dr. Radovana Kristofa v Metliki. Zdravka Kristof in Ivan Lorković¹⁴² ter Otilija Fux in Milan Kristof so se poročili 24. julija 1899.¹⁴³

predne stranke (od 1906 Hrvatska narodna napredna stranka) (Lorković, Ivan: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11954> (15. 2. 2021)).

¹⁴¹ Objavljena je tudi v publikaciji Brancelj Bednaršek, *Iz hiše na metliških Dragah: zbirka Fux–Dular*.

¹⁴² Eden od otrok Zdravke Kristof in dr. Ivana Lorkovića je bil dr. Zdravko Lorković (1900–1998), svetovno znani entomolog in genetik, ki je tesno sodeloval s Slovenijo in bil dopisni član SAZU (<https://www.sazu.si/clani/zdravko-lorkovic> (19. 8. 2021)).

¹⁴³ NSAL, ZA Metlika, Matične knjige, P 1865–1908, str. 184.

Otilija Fux se je rodila v drugem zakonu Emanuela Fuxa s Karolino Kapelle. Poročila se je z dr. Milanom Kristofom in se potem podpisovala izključno kot Tilka Kristof. Bila je priča številnim pomembnim dogodkom iz polpretekle hrvaške zgodovine, v katere so bili vpeti njen mož, družinski prijatelj Emil Laszowski¹⁴⁴ in družina njene svakinje Zdravke Lorković, roj. Kristof. Umrla je leta 1954 v Metliki.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Laszowski v svojem dnevniku večkrat omenja srečanja in večerje pri družini Kristof. Piše tudi, da je bil birmanski boter Tilkinemu in Milanovemu sinu Milanu ter hčerki Dragi (Stipančević, *Neznani svet*, str. 302).

¹⁴⁵ Kot zanimivost kaže omeniti, da je v hrvaških virih zabeleženo, da je Otilija oziroma Tilka Kristof umrla v Zagrebu,

Lahko samo ugibamo, ali se je Tilka po drugi svetovni vojni morda umaknila iz Zagreba, kjer so njeni številni družinski prijatelji in sorodniki doživljali težke čase.¹⁴⁶

Zaključek

Čezmejne poroke ter socialna in geografska mobilnost pripadnikov metliške meščanske družine Fux konec 18. in v 19. stoletju niso nič neobičajnega za ta obmejni pas. Kar pritegne pozornost, pa je skrbno izdelana družinska poročna strategija, s pomočjo katere so se nekateri družinski člani povezali s čezkolpskimi družinami malih plemičev in tako utrjevali svoj ugled. Vsaj ena potomka družine se je s poroko povzdignila v baronski stan (Fani, roj. Sladović pl. Sladojevič), bratranec Antonije Fux Jožef Wanka pl. Lenzenheim pa je bil tudi povzdignjen v barona. Konec 19. stoletja plemstvo počasi izgublja nekdanjo veljavo, družbeni ugled pa raste izobražencem iz meščanskega razreda. Čeprav je konec 19. stoletja družina Fux v Metliki še živela na finančni podlagi, ki so jo ustvarili predniki, je mogoče zaznati, da se družinska ženitvena strategija ni kaj dosti spremenila. Postala je le manj ambiciozna in bolj lokalna. Med ženini nekaterih Fuxovih deklet pa vendarle najdemo tudi univerzitetne izobražence in doktorje znanosti.

Potomstvo Fuxovih je bilo številno, čeprav nekateri niso doživeli odrasle dobe in ustvarili lastne družine. A vendar jih je ostalo toliko, da ta priimek še obstaja in ga nosi kar nekaj pripadnikov te družine. Je pa veliko več potomcev Fuxov po ženski liniji. Danes v Sloveniji že sedma in osma generacija potomcev Karla Fuxa in Antonije, roj. Wanka pl. Lenzenheim, po ženski liniji. Naštejmo le nekatere: Dular, Volčanšek, Pucelj, Dolinšek, da Costa, Rus, Plestenjak itd.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

DGS – Diözese Graz Seckau (<https://data.matricula-online.eu/sl/>)
Pfarre Graz-Dom, Taufbuch IV 1828–1839

v slovenskih pa, da je umrla v Metliki. O tem, da je umrla v Zagrebu, priča njen mrliški list, ki ga je avtorica članka pridobila od pokopališča Mirogoj, o tem, da je umrla v Metliki, pa priča pridobljeni podatek iz matičnega urada upravne enote Metlika. Vsi Kristofi so pokopani na Mirogoju skupaj v eni grobnici: dr. Radoslav Kristof in žena Ema, dr. Milan Kristof in žena Otilija (?), njuna hči Nada Vadić itd.

¹⁴⁶ Večina družinskih prijateljev in sorodnikov je med drugo svetovno vojno aktivno sodelovala ali simpatizirala z NDH (Nezavisno državo Hrvatsko). Nekateri so izgubili življenje že med vojno ali izginili brez sledu, nekateri so emigrirali, ti, ki so ostali, pa so bili tako ali drugače izključeni iz javnega življenja.

Pfarre Graz-Mariatrost, Trauungsbuch II 1809–1830

Družinska dokumentacija Gregorja Pucija, Velike Lašče.

HR HDA – Hrvatski državni arhiv

HDA 806 16, Osočni fond Emil Laszowski.

HDA 770, Obitelj Sladović.

HDA 1448, ZBMK, ŽA Lipnik, MKR 1804–1830.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana (<https://data.matricula-online.eu/sl/>)

ŽA Črnomelj, Matične knjige, M 1825–1851

ŽA Metlika, Matične knjige, R 1733–1743, R 1801–1808, R 1808–1812, R 1832–1848; P 1715–1739, P 1762–1795, P 1796–1815, P 1816–1864, P 1865–1908; M 1791–1802, M 1843–1867, M 1881–1904

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko

LITERATURA

Bagarić, Marina: Arhitekt Otto von Hofer i plemićka obitelj Vranyczany-Dobrinović. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, št. 37, 2013, str. 145–158.

Bojničić, Ivan: *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1899 (J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch).

Brancelj Bednaršek, Andreja: *Iz hiše na metliških Dragah. Zbirka Fux – Dular*. Metlika: Belokranjski muzej, 2020.

Budak, Neven: Rudnik u Rudama kraj Samobora od XV. do kraja XVII. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 27, No. 1, 1994, str. 75–97.

Dular, Jože: *Brata Navratila*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo, 1980.

Dular, Jože: *Mesto nad Bojico*. Novo mesto: Dolenjski list, 1997.

Dular, Jože: Navratilov zapis iz leta 1849. *Kronika* 3, 1955, št. 2, str. 99–109.

Frank-Döfering, Peter: *Adels Lexikon des Österreichischen Kaisertums 1804–1918*. Wien: Herder & Co., 1989.

Golec, Boris: Integracija vzhodnih kristjanov in muslimanov v družbo na Slovenskem med 16. in 19. stoletjem. *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. Boris Golec). Ljubljana: ZRC SAZU, 2019, str. 353–405.

Golec, Boris: Mesto Metlika od začetka novega veka do odprave mestne avtonomije. *Neumarkt – Mötling – Metlika: nastanek in razvoj mesta od konca*

13. do začetka 19. stoletja (ur. Janez Weiss). Metlika: Belokranjski muzej, 2018, str. 101–148.
- Golec, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem; po sledeh hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2012.
- Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja, 1. del. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 283–338.
- Granda, Stane: Viri akumulacije kapitala na Slovenskem v 19. stoletju. *Prispevki za novejšo zgodovino* 34, 1994, št. 1, str. 19–34.
- Gržan, Karel: *Skrivnost starodavne kartuzije v Jurkloštru*. Ljubljana: Družina, 2006.
- Herljević, Antun: Razvoj poštanske službe s osvrtnom na pošto u Rijeci. *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 6–7 (1961–1962), 1961, str. 201–219.
- Hozjan, Andrej (ur.): *Pošta na slovenskih tleh*. Maribor: Pošta Slovenije, 1997.
- Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1991.
- Kos, Dušan: Zemljiška gospodstva in čezmejne migracije v Beli krajini v luči srednjeveških in zgodnjenovoveških urbarjev. *Med cesarstvom in kraljestvom. Študija čezmejnih kulturnozgodovinskih povezav* (ur. Petra Svoljšak, Miha Seručnik, Vanja Kočevar). Ljubljana: Žgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2013, str. 127–139.
- Lamprecht, Rajmund: Kronika grba obitelji Fux (Chronik zum Wappen des Geschlechts Fux). *Arhivski vjesnik*, 2021, vol. 64, št. 1, str. 113–128.
- Laszowski, Emilij: *Rudarstvo u Hrvatskoj, zv. 1: Povijesni pregled rudarstva i rudarskih ustanova u Hrvatskoj, Slavoniji, Međimurju od najstarijih vremena do god. 1859*. Zagreb, 1942.
- Lopašić, Radoslav: *Gradovi oko Kupe i Korane: mjestopisne i povijesne crte*. Zagreb: Naklada Matice Hrvatske, 1895.
- Lopašić, Radoslav: *Žumberak crte mjestopisne i povijesne*. Zagreb: Dionička tiskara 1881.
- Melik, Vasilij: Nekaj značilnosti razvoja na Kranjskem 1867–1871. *Zgodovinski časopis* 23, 1969, št. 3–4, str. 65–74.
- Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Militär Schematismus des Österreichischen Kaiserthums*. Wien, 1834; Wien, 1844 (dostopno na: <https://books.google.si/>).
- Noršić, Vjekoslav: *Samobor – grad. Povijesne crte o njemu i njegovim gospodarima*. Samobor, 1942.
- Petrić, Hrvoje: Samobor i okolica u ranome novom vijeku. *Samobor. Zemljopisno-povijesna monografija* (ur. Dragutin Feletar). Samobor: Meridijani, 2011, str. 237–321.
- Popović, Štefaniya: Popis imanja Zagrebačke županije u doba ukidanja feudalnih odnosa. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu*, št. 1, 1995, str. 282–298.
- Preinfalk, Miha: Novoveško plemstvo na Slovenskem med zakoni gospodarstva in zahtevami družbe. *Vizija raziskav slovenskega gospodarstva in družbene zgodovine* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: ZRC SAZU, 2014, str. 139–147.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem, 16. stoletje. 1. del: Od Barbov do Zetscherjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016 (Blagoslovljeni in prekleti, 5).
- Preinfalk, Miha: Plemstvo v Metliki 18. stoletja: primer družine Erberg in njene socialne mobilnosti. *Neumarkt – Möttling – Metlika: nastanek in razvoj mesta od konca 13. do začetka 19. stoletja* (ur. Janez Weiss). Metlika: Belokranjski muzej, 2018, str. 311–332.
- Rožman, Irena: Poročne strategije župljanov Velikih Brusnic izpod Gorjancev pri Novem mestu. *Dve domovini (Two Homelands)*, št. 25, 2007, str. 135–159.
- Rugale, Mariano in Preinfalk, Miha: *Blagoslovljeni in prekleti, 2. del: Po sledeh mlajših plemiških rodbin na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2012.
- Rus, Zvonko: *Kronika mesta Metlike I. Od 12. stoletja do leta 1941*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo Metlika, 1999.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz, 1905.
- Simonič, Ivan: Migracije na Kočevskem v luči priimkov. *Etnolog*, knj. 7, 1934, str. 107–138.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Stipančević, Mario: *Neznani svijet Emila Laszowskog*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2014.
- Svetina, Anton: *Metlika: dve razpravi iz pravne zgodovine mesta in okolice*. Ljubljana: samozaložba, 1944.
- Šebečić, Berislav: Potomci rudara iz XVII. stoljeća iz Ruda kod Samobora u Hrvatskoj. *Rudarsko-geološko-naftni zbornik* 6, 1994, str. 151–158.
- Trdina, Janez: *Izprehodi v Belo Krajino*. Ljubljana: L. Schwentner, 1912.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Vitez, Mirko: *Bubnjarci na Kupi*. Karlovac: Boljitak, 1998.
- Weiss, Janez: Častite avstrijske hiše zvesti podložniki. Oris prebivalstva Metlike, mesta na meji cesarstva, med poznim srednjim vekom in zgodnjo moderno dobo. *Neumarkt – Möttling – Metlika: nastanek in razvoj mesta od konca 13. do začetka 19. stoletja* (ur. Janez Weiss). Metlika: Belokranjski muzej, 2018, str. 151–309.

Wurzbach, Constantin: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, Bd. 53: Wallnöfer–Weigelsperg. Wien, 1886.

Zajc, Marko: *Kje se slovensko neha in hrvaško začne: slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

Zajc, Marko: Problem »pripadnosti« Žumberčanov in Marindolcev v desetletjih pred razpustom Vojne krajine 1881 in po njem. *Dve domovini (Two homelands)*, št. 25, 2007, str. 15–38.

ELEKTRONSKI VIRI

Familysearch:

<https://ancestors.familysearch.org/en/>

Gradska groblja Zagreb:

<https://www.gradskagroblja.hr/trazilica-pokojnika/>

Hrvatska enciklopedija, spletna izdaja. Leksikografski zavod Miroslav Krleža:

Hranilović: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26306>

Krištof, Radoslav: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34037>

Hrvatski biografski leksikon, spletna izdaja. Leksikografski zavod Miroslav Krleža:

Lorković, Ivan: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11954>

Slovenska akademija znanosti in umetnosti:

Zdravko Lorković: <https://www.sazu.si/clani/zdravko-lorkovic>

SME, Bratislava:

Obuchová, Saša: *Podjavorinske ulica pripomína staré časy*: <https://bratislava.sme.sk/c/2363276/Podjavorinske-ulice-pripomina-staré-časy.html>

S U M M A R Y

Fux family from Metlika. Examples of cross-border contacts in the Kolpa River area, marriage strategies, and social mobility at the end of the eighteenth and in the nineteenth century

The contribution presents the history of the Fux family from the White Carniolan town of Metlika as well as its cross-border cultural-historical and

friendly ties, marriage strategies, and social mobility, primarily by drawing on the records of the Croatian historian and archivist Emil von Laszowski that are currently kept by the Croatian National Archives in Zagreb. Laszowski had family links to the Fuxes.

Particular attention is dedicated to Antonia, née Wanka von Lenzenheim, from Graz, who married the judge and postmaster Karl Fux and after his death the mayor of Metlika, Felix Anton Hess. The article also highlights her ties with Metlika's national revivalists, such as Anton Navratil and Janez Kapelle, who organized the nationally minded inhabitants of Metlika in the anti-Germanization struggle and joined forces with Croats on the other side of the border, for example, the Šufflay family from Brlog Castle, the Kniewald brothers from the village of Grič near Karlovac, Barons Vranyczany – Dobrinović from Jurovo as well as many teachers and priests from Ribnik and Lipnik.

Apart from holding Metlika's post house in hereditary lease since the end of the eighteenth century, the Fux family continually expanded its estates and accumulated its wealth, especially until the second half of the nineteenth century, and further fortifying its social and economic standing amidst the borderland social elite through strategic marriage alliances. The period during which the family amassed material power and the reputation of rich bourgeois families was equalled to the social status of the nobility also witnessed a notable shift towards concluding marriages with noble families beyond the Kolpa River, for example, the Hranilovičs from Žumberak, the Šufflays from Brlog, the Sladovičs, who were originally from Senj, then Wanka von Lenzenheim from Graz, and at the end of the nineteenth century a shift towards forging links with the Croatian intellectual elite (Krištof, Lorković).

The composition of the Habsburg Monarchy and the practices of its administration promoted ethnic plurality and frequent migrations in all its parts including Metlika, with its social elite comprising not only local White Carniolans but also the descendants of Czechs (Navratil, Horaček, Wanka von Lenzenheim), Italians (Parma), Gottscheers (Fux), Uskoks that had moved here from Žumberak (Hranilović), and so forth.

